

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra psychologie a patopsychologie

Bakalářská práce

Zuzana Bukovčanová

RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ A SELF-ESTEEM U ADOLESCENTŮ

Studijní program: Specializace v pedagogice

Obor: Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku

Vedoucí práce: Mgr. Simona Dobešová Cakirpaloglu, Ph.D.

Olomouc 2020

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně pod odborným vedením a dohledem paní Mgr. Simony Dobešové Cakirpaloglu, Ph.D., pracovala s relevantní odbornou literaturou a řádně všechny použité zdroje uvedla v seznamu literatury.

V Olomouci dne 14. 12. 2020

.....

Podpis autora

Poděkování

Děkuji vedoucí bakalářské práce Mgr. Simoně Dobešové Cakirpaloglu, Ph.D. za její rady, názory a ochotu, které mi poskytla během zpracovávání mé bakalářské práce. Děkuji také žákům, učitelům a vedením vybraných středních škol za spolupráci na našem výzkumu.

Anotace

BUKOVČANOVÁ, Zuzana. *Rizikové chování a self-esteem u adolescentů*. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2020. Počet stran. Bakalářská práce.

Téma bakalářské práce se zaměřuje na rizikové chování a self-esteem u adolescentů, protože období dospívání je zásadní vývojovou etapou každého člověka mezi pubertou a ranou dospělostí v rozmezí 15. až 20. roku, kdy dochází k celé řadě změn v oblasti fyzického, psychického i sociálního vývoje, který se u každého jedince projevuje v individuálním rozsahu.

Práce se člení na část teoretickou a praktickou. Teoretické část, která je rozdělena do tří kapitol, se zaměřuje na vymezení problematiky rizikového chování u adolescentů a na způsoby prevence a řešení problematické situace. V první kapitole je blíže charakterizováno období adolescence a dále sebevědomí, hledání vlastní identita a emoční vývoj jedince. Druhá kapitola vymezuje problematiku rizikového chování, včetně jeho nečastějších forem, a také charakterizuje syndrom poruch chování a jeho typy. Ve třetí kapitole je vymezena agresivita jako forma rizikového chování u adolescentů, včetně klasifikace jejích druhů, příčin vzniku a způsobů jejího řešení a prevence.

V praktické části bakalářské práce jsou na základě výzkumu pomocí dotazníku zpracována a formulována data z kvantitativního šetření, včetně stanovení výzkumných otázek. Při dotazníkovém šetření je brán ohled na pohlaví a věk dotazovaných žáků a je realizováno za pomoci žáků vybrané střední odborné školy a středního odborného učiliště v Olomouci. Cílem praktické části je ověřit si vliv užívání návykových látek na impulzivní až agresivní chování u adolescentů.

Klíčová slova: adolescence, sebevědomí, vlastní identita, rizikové chování, syndrom poruch chování, agresivita, výzkum.

Annotation

BUKOVČANOVÁ, Zuzana. *Risky behavior and self-esteem in adolescents*. Olomouc: Faculty of Education, University Palacký, 2020. Bachelor Thesis.

The topic of the bachelor thesis focuses on risky behavior and self-esteem in adolescents, because the period of adolescence is a crucial developmental stage of each person between puberty and early adulthood between 15 and 20 years, there are plenty of changes in physical, mental, and social development, which manifest itself in each person to an individual extent.

The work is divided into theoretical and practical part. The theoretical part, which is divided into three chapters, focuses on defining the issue of risky behavior in adolescents and on ways to prevent and resolve the problem. The first chapter describes in more details the period of adolescence and self-esteem, the search for one's own identity and emotional development of the person. The second chapter defines the issue of risky behavior, including its most common forms, and characterizes the syndrome of behavioral disorders and its types. The third chapter defines aggression as a form of risky behavior in adolescents, including the classification of its types, causes, and ways to its solution and prevention.

In the empirical part of the thesis, based on the research, data from a quantitative survey was processed and formulated using a questionnaire, including the identification of research questions. The questionnaire survey takes into account the gender and the age of the interviewed pupils, and was carried out with the help of pupils of a selected secondary vocation school and specialized school in Olomouc. The aim of the survey is to verify the effect of substance abuse on impulsive to aggressive behavior in adolescents.

Key words: adolescence, self-esteem, own identity, risky behavior, syndrome of behavioral disorders, aggression, survey.

Obsah

Úvod.....	1
1. Adolescence.....	2
1.1. Historický kontext v pojmání adolescence.....	2
1.2. Historický kontext ve vědeckém zkoumání adolescence.....	3
1.2.1. Velké teorie a ateoretický výzkum.....	3
1.2.2. Adolescence jako dominantní hybná síla ve vývojové vědě.....	4
1.2.3. Adolescence jako příklad spolupráce vědy a politiky.....	4
1.3. Charakteristika.....	4
1.3.1. Sebevědomí a identita.....	7
1.3.2. Emocionalita adolescenta.....	8
2. Rizikové chování u adolescentů.....	10
2.1. Formy a teorie rizikového chování.....	11
2.1.1. Syndrom rizikového chování mládeže (SRCH–D).....	13
2.1.2. Specifické vývojové poruchy chování.....	13
2.2. Sociální patologie.....	13
3. Agresivita a násilí u adolescentů.....	15
3.1. Charakteristika.....	15
3.2. Druhy agresivity a agrese.....	16
3.3. Příčiny agresivního chování.....	17
3.4. Způsoby řešení agrese.....	18
3.5. Šikana jako forma agresivního chování.....	19
3.5.1. Prevence šikany ve školním prostředí.....	20
4. Výzkumná část.....	21
4.1. Cíle výzkumu a výzkumné otázky.....	21
4.2. Charakteristika dotazníku I.....	22
4.3. Charakteristika dotazníku II.....	22

4.4. Metodologie	22
5. Výzkumné šetření	23
5.1. Výsledky dotazníku I. - Rizikové chování u adolescentů	23
5.2. Výsledky dotazníku II. – pojetí agresivního chování na střední škole.....	34
5.3. Shrnutí výsledků.....	37
6. Diskuze.....	39
Závěr	40
Seznam použitých zdrojů a literatury	42
Seznam tabulek.....	44
Seznam grafů	45
Seznam obrázků.....	46

Úvod

Období dospívání lze charakterizovat jako fázi života člověka, kdy dochází k široké škále vývojových změn, jde tedy nejen o fyzické dozrávání, ale i o psychickou zralost a sociální adaptaci jedince ve společnosti. Jelikož bývá pro adolescenci typické zkoušení něčeho nového a touha po dobrodružství, mohou se někdy v této souvislosti u adolescentů vyskytnout různé formy rizikového chování.

Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část a soustřeďuje se na problematiku, která se týká zvyšujícího se výskytu agresivního chování u adolescentů, jež se ve školním prostředí často objevuje formou šikany slabších žáků, v některých případech i pedagogů. Důvodem řešení této problematiky je aktuálnost tématu rizikového chování u adolescentů pro dnešní pedagogickou práci učitele s žáky. V práci bude pokládána otázka, co je důvodem zvyšující se agresivity dospívajících. Teoretická část je rozdělena do tří kapitol s několika podkapitolami. První kapitola se zaměřuje na charakteristiku období adolescence a jeho periodizaci, včetně vývojových změn u adolescenta. Druhá kapitola popisuje rizikové chování u adolescentů, včetně klasifikace jeho nejčastějších forem a charakterizuje možné poruchy chování u dospívajícího jedince. Třetí kapitola se zabývá podrobněji agresivním chováním adolescentů, jeho druhy, příčinami a prevencí, včetně vymezení rozdílů mezi pojmy agrese, agresivita a asertivita. Ve druhé části bakalářské práce jde o kvantitativní výzkum formou dotazníku. Výzkumné šetření má za cíl zjistit, zda užívání návykových látek má vliv na impulzivitu a agresivní jednání dospívajících jedinců. Výzkum je realizován za pomoci žáků vybrané střední odborné školy a středního odborného učiliště v Olomouci, ve věkovém rozmezí 15-19 let.

Hlavním cílem je získat poznatky o tom, jaký podíl má na výskytu agresivity u adolescentů užívání návykových látek. Agresivita a impulzivní jednání se u dospívajících žáků objevuje ve školním prostředí čím dál častěji, podobně jako touha nezletilých po experimentování s alkoholem či drogami, což může mít negativní dopady nejen na jejich okolí, ale i na ně samotné, včetně problémů v jejich dalším vzdělávání a výchově.

Přínosem bakalářské práce týkající se agresivního jednání žáků může být motivace pedagogů rizikové chování u adolescentů podchytit hned v začátku, aby předešli jeho případnému rozšiřování až za hranu zákona.

1. Adolescence

V této kapitole si přiblížíme vývojové období dospívání, kterým si za svůj život projde každý jedinec, ale v rozličné míře, někdo klidněji a jiný bouřlivě. Uvedeme periodické zařazení tohoto období a také, jakým způsobem se mládež mění po fyzické, psychické a sociální stránce.

1.1. Historický kontext v pojmání adolescence

Macek ¹ odvodil termín adolescence z latinského „adolescere“, což lze přeložit jako dospívat, dorůstat. V české odborné literatuře se setkáváme s termínem dospívající nebo dorost, jež se často užívá jako jeho synonymum slova adolescence. První zmínka o tomto způsobu vyjádření konkrétního vývojového stádia člověka se objevila již v 15. století. Podle Sobotkové ² se o adolescenci jako o samostatném vývojovém období zajímali již ve starověku, konkrétně tehdejší řečtí filozofové. Ve středověku nebyl znám přechod mezi dětstvím a dospělostí, dá se tedy říci, že neexistoval, jelikož dítě se stalo plnohodnotným dospělým po všech stránkách. Za vstup do dospělosti byla tehdy považována pohlavní zralost bez možnosti jakéhokoliv výběru, což znamenalo, že jedinec dostal předem danou roli, kterou se byl nucen naučit prakticky „za pochodu“. Teprve až s příchodem období renesance (14. - 17. století) a zejména pak osvícenství (18. století) se změnil pohled na život a s tím i názor na toto vývojové období. Velkou událostí se stalo zavedení povinné školní docházky Marií Terezií v roce 1763, která zapříčinila změnu pohledu na postavení dětí ve společnosti, velmi kriticky se hodnotila dětská práce a v neposlední řadě se mnohem více odlišilo sociálního prostředí dětí a dospělých než tomu bylo dříve. Dalším milníkem historie byl přelom 19. – 20. století a to z toho důvodu, že došlo k zásadním hospodářsko-politickým změnám v Evropě, v jejichž důsledku byly vytvořeny zákony, díky nimž byla omezena práce dospívajících jedinců. Stále rostoucí nároky na odbornost pracujících zapříčinily nutnost prodloužit profesní přípravu a v návaznosti na tyto požadavky byl posunut vstup do období dospělosti. Kraus ³ uvádí, že pojem mládež označuje specifickou sociální skupinu jedinců, která není ještě zcela připravena k zapojení do pracovní a společenské oblasti, tudíž se jedná o období, kdy je nelze zahrnout ani mezi dětskou část populace a ani tu již vyžralou, sociálně dospělou skupinu osob. Obecně se dá říci, že „*mládež je jevem proměnlivým v prostoru a v čase. Mládež určitě*

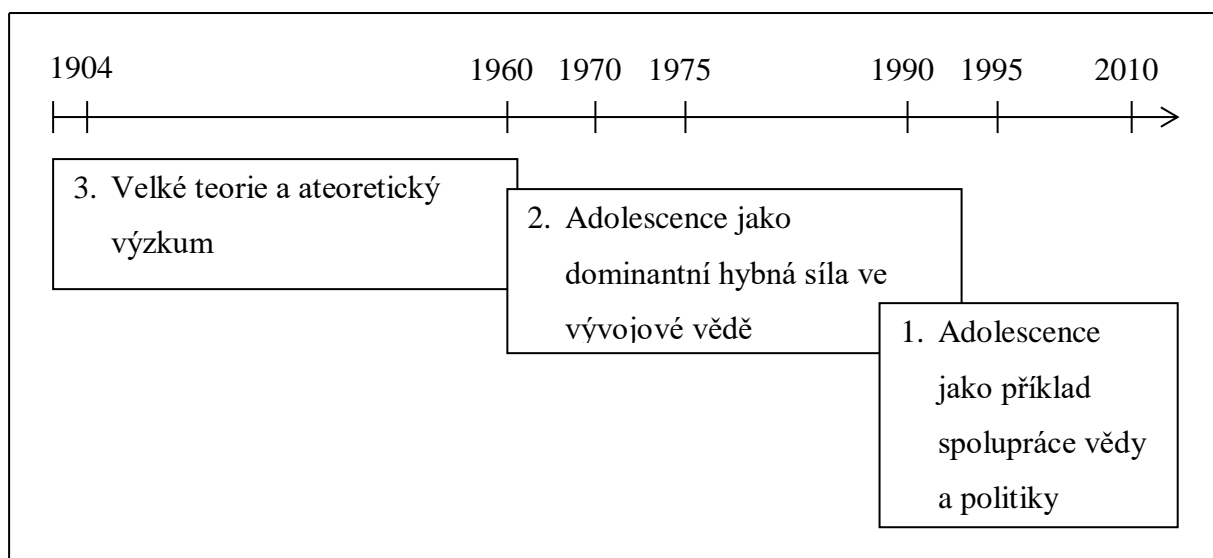
¹ Srov. MACEK, Petr. *Adolescence*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, 2003, s. 9.

² Srov. SOBOTKOVÁ, Veronika a kol. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Vyd. 1., Praha: Grada, 2014, s. 19, 20.

³ Srov. KRAUS, Blahoslav et. al. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Vyd. 2., Brno: Paido, 2006, s. 9.

konkrétní společnosti nepředstavuje jen monotónní celek, ale je bohatě vnitřně diferencovaná.“ a tento pohled je platný až do dnešní doby.

1.2. Historický kontext ve vědeckém zkoumání adolescence

Obrázek 1 Tři etapy výzkumu adolescence (Sobotková, 2014, s. 22)

1.2.1. Velké teorie a ateoretický výzkum

Počátek této etapy se podle Sobotkové⁴ datuje začátkem 20. století po dobu přibližně sedmdesáti let. Ty nejvýznamnější výzkumné studie o období dospívání je možné chápat jako ateoretické neboli nezávislé a popisné (Grandville S. Halla). Typické jsou tzv. velké vývojové modely, jejichž autory jsou např. S. Freud nebo Eric H. Erikson. Další významnou osobností byl Jean Piaget, který se zabýval teorií kognitivního vývoje, avšak šlo spíše o integrativní pohled, jeho hlavní myšlenkou byla logická vývojová struktura jedinců. Neprojevoval sice příliš zájem ve své teorii o daleko větší rozmanitost biologických, psychologických, sociálních a socializačních prvků, které měly značný vliv na vývoj adolescentů, přesto všechno byly jeho postoje uznávány. Existovaly také tzv. klasické studie adolescence z let 1950 – 1980, které sice nevznikly na základě známých teorií Freuda, Eriksona nebo Piageta, ale soustředily se na deskripci vzorců mezi načasování puberty, proměnami osobnosti a vztahy mezi vrstevníky navzájem a rodinné vztahy i na pestré škále psychologického rozvoje v období adolescence.

⁴ Srov. SOBOTKOVÁ, Veronika. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Vyd. 1., Praha: Grada, 2014. s. 22, 23.

1.2.2. Adolescence jako dominantní hybná síla ve vývojové vědě

Podle Sobotkové ⁵ byl zájem o tuto etapu podnícen hned několika důvody a to působením ekologického aspektu, financování výzkumů a zdokonalení biosociálního vývoje. Záměrem této fáze byl pozitivní vývoj jedince. „*Vývojovou vědu tvoří vývojová biologie, vývojová psychologie, psycholingvistika, kognitivní neurovědy, fyziologie, antropologie, sociální psychologie a další příbuzné disciplíny.*“ (Millová, 2012)

1.2.3. Adolescence jako příklad spolupráce vědy a politiky

V této třetí fázi jde v podstatě o vzorový rámec konkrétního odvětví vývojové vědy, který může sloužit těm, kteří se s ním setkávají v praxi, a pomáhá jim pozitivně rozvíjet společnost. ⁶

1.3. Charakteristika

Vašutová ⁷ charakterizuje adolescenci jako fázi vývoje, kdy se jedinec připravuje na roli, kterou bude zastávat v dospělosti. Dá se říci, že je vlastně obdobím mezi dětstvím a ranou dospělostí, během které se jedinec mění po stránce jak biologické, psychické a emocionální tak i sociální. Převedeme-li období dospívání do čísel, tak hovoříme o 11/12 – 20/22 roku života člověka. Přestože nás zajímá zejména pozdní adolescence, můžeme si uvést pro přehlednost všechny tři fáze dospívání:

I. Období rané adolescence – 11/12 – 13/14 let – dochází k pubertálním změnám (první známky pohlavního dospívání a zrychluje se tělesný růst)

II. Období střední adolescence – 13/14 – 15/16 let – dále pokračuje pohlavní zrání, počáteční snahy jedince hledat svou pravou osobnost (hledání sebe sama, kdo je, kam patří a směřuje) a také se jedinec snaží najít svou jedinečnost, originalitu.

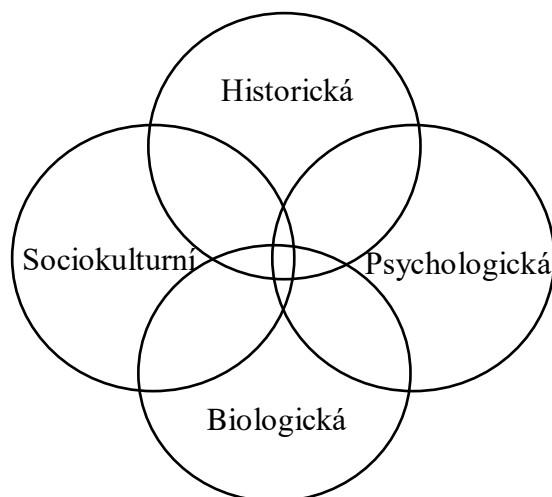
III. Období pozdní (vrcholné) adolescence – 15/16 – 20/22 let – utváření postojů, názorů a hodnotové orientace také zvyšuje potřebu člověka patřit do určité skupiny lidí (do společnosti). Jedinec také hlouběji zvažuje svou profesní sféru a zaměřuje se blíže na tvorbu a rozvoj partnerských vztahů.

⁵ Srov. SOBOTKOVÁ, Veronika a kol. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Vyd. 1., Praha: Grada, 2014. s. 24.

⁶ Srov. LERNER a kol., 2000 in SOBOTKOVÁ, 2014. s. 25.

⁷ Srov. VAŠUTOVÁ, Marie a kol. *Mezi dětstvím a dospělostí: vybrané kapitoly z psychologie adolescence*. Vyd. 1., Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2013. s. 9, 10.

Podle Dolejše⁸ lze adolescenci popsat jako fázi plnou změn. Člověk se mění nejen po stránce fyziologické a biologické, ale ke změnám dochází také v jeho psychice a smýšlení včetně sociokulturní stránky vývoje (socializace, kultura, společnost) také mění a přehodnocuje své názory, postoje, hodnoty, apod.

Obrázek 2 Model dynamického interakčního pohledu na vývoj - průnik čtyř úrovní (Macek, 2003, s. 28)

Macek⁹ při identifikaci dospívání poukazuje na známé teorie dospívání, jelikož mimo jiné nazval adolescenci jako období bouře a konfliktu. Jako první uvádí teorii od G. S. Halla, který je mimochodem považován za „otce adolescence“, a ten tvrdí, že během dozrávání dochází u člověka k vnitřnímu konfliktu, jež je třeba brát jako nezbytnou, přirozenou a bouřlivou součást rozvoje jeho osobnosti. Další významnou osobností psychologie je rozhodně Sigmund Freud, který se zabýval psychoanalýzou, ze které se vycházelo v teoriích adolescence. I přesto že se S. Freud zajímal sice spíše o období puberty než adolescence, dá se z jeho vyjádření pochopit, jaké následky nastanou v pozdější fázi dospívání.

Říčan¹⁰ ve své knize o psychologii osobnosti a jejím vývoji hovoří o S. Freudovi a jeho teorii psychosexuálního vývoje, podle které disponuje člověk v období dospívání konkrétním množstvím svého libida. O lidském libidu hovoří jako o pudové, sexuální energii, kterou využíváme pro okamžiky slasti a která je také nevyčerpatelná, stálá. Freudovým žákem byl Eric Erikson, který Freudovu teorii ještě více rozvinul. Soustředíme-li se na fázi

⁸ Srov. DOLEJŠ, Martin. *Efektivní včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů*. Vyd. 1., Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. s. 83.

⁹ Srov. MACEK, Petr. *Adolescence*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, 2003. s. 14.

¹⁰ Srov. ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. Vyd. 2., Praha: Grada, 2010. s. 168, 169, 170.

adolescence podle Eriksonovy teorie, mluvíme o stádium identity. Stádium identity charakterizuje potřeba někam patřit a také snaha o hledání své vlastní identity (osobnosti). Najít sebe sama není nijak jednoduchá záležitost, což vypovídá i o délce hledání, která se u každého člověka liší. Přestože Erikson rozšířil Freudovu teorii ani zdaleka neobsáhl všechny změny, k nimž dochází během dospívání.

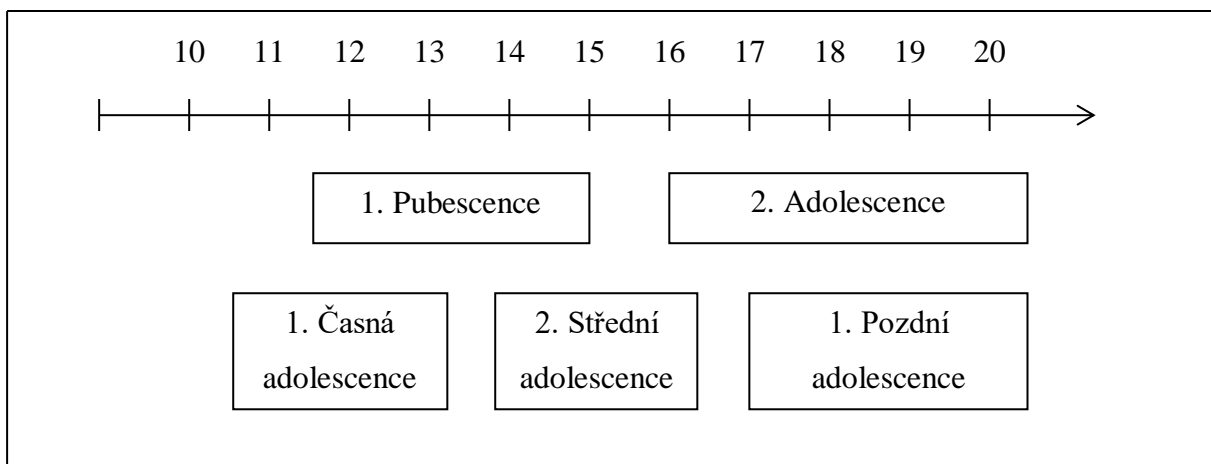
Na rozdíl od Vágnerové ¹¹, podle níž lze období dospívání rozčlenit na celkem dvě části a to pubescenci (11. – 15. rok života) a adolescenci (15. – 20. rok života), avšak upozorňuje na to, že co se týče mentálního a emocionálního vývoje dospívajícího jedince, mohou se zde objevit jisté věkové rozdíly ve stupni psychické zralosti u konkrétního jedince, jelikož u každého člověka netrvá mentální vývoj stejnou dobu. V případě pubescence mluvíme zejména o pohlavním dozrávání, dochází také k proměně osobnostní rysů dospívajícího a stejně tak se postupně proměňuje i jeho role ve společnosti (socializace). Rozvíjí se mezilidské vztahy jedince s jeho vrstevníky ale i s rodinou a objevuje se i větší zájem o navazování partnerských vztahů než tomu bylo v dřívějších letech. A za druhou fázi v období dozrávání uvádí adolescenci, kterou charakterizuje jako počátek prvních sexuálních zkušeností, které s sebou nesou riziko otěhotnění v případě nepozornosti či nedbalosti při sexuální aktivitě. Adolescence je také obdobím, kdy je ukončena povinná školní docházka a jedinec často dokončuje odbornou přípravu pro svou profesní dráhu, po níž se zapojí do pracovního procesu.

Pro Sobotkovou ¹² je období dospívání životní etapou, jež se pojí s biologickým dospíváním, s urychlením tělesného růstu jedinců a také se schopností reprodukce. Psychické dozrávání je složitým procesem, během něhož adolescent hledá svou vlastní identitu, své postavení ve společnosti, což ovlivňuje i jeho socializaci, jelikož někdy dochází k rozporu v požadavcích mezi dospívajícím jedincem a jeho okolím (rodina, učitelé, vrstevníci) na to, jak by se měl chovat, jaké společenské normy by měl respektovat, včetně dodržování morálních zásad. Adolescent je ovlivňován prostředím, v němž se nachází a vyrůstá, zvláště proto že má potřebu někam patřit, zapadnout. V období dospívání nabývá na důležitosti také to, jak konkrétní jedinec vidí sám sebe, jelikož na vztah k jeho vlastní osobě mají také vliv názory a způsob hodnocení, jež se mu dostává od pro něj významných a důležitých osob, autorit.

¹¹ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Vyd. 1., Praha: Portál, 2000. s. 253.

¹² Srov. SOBOTKOVÁ, Veronika a kol. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Vyd. 1., Praha: Grada, 2014. s. 26.

Sobotková¹³ ve své knize uvedla periodizaci období dospívání pomocí tabulky s tradičním (Langmeier, 1983) a moderním (Macek, 1999) rozdělením toho období:

Obrázek 3 Tradiční a moderní dělení období adolescence (Sobotková, 2014, s. 27)

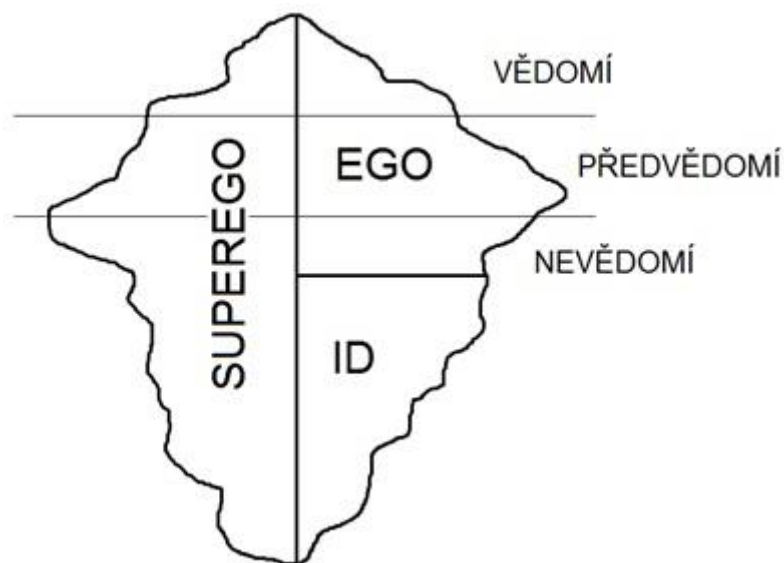
1.3.1. Sebevědomí a identita

Dalajka s Macek¹⁴ považují hledání či vytváření vlastního „já“ u dospívajícího jedince za zásadní úkol během fáze dospívání, avšak není pravidlem, že by tento proces k nalezení sebe sama byl v adolescenci i dovršen. Spíš se bere jako počáteční, výchozí bod dlouhé cesty seberozvoje dospívajícího k pochopení vlastní identity a své role ve společnosti, což se často pojí s možným prostorem pro volbu a svobodu rozhodovat se dle vlastního úsudku ale samozřejmě v rámci určitých sociokulturních a morálních hodnot, jež jsou stanoveny pro danou společnost, výhodou je, že se stále rozvíjí a zvětšuje množství možností, které je společnost ochotná akceptovat. Nalezení vlastní podstaty je pro člověka velmi významné, protože se tak může prosadit vlastní hodnotu i možnost své perspektivy do budoucna nejen před sebou samým ale i vůči společnosti, která jej obklopuje. Na základě Eriksonovy teorie lze rozlišit dvě části lidské identity a to *personální identitu (Self-identity)*, kterou považuje za popis o tom, že vnímáme sami sebe v čase i sociálním prostoru, a tzv. *ego-identitu (Ego-identity)*, jež je podle něj významná zejména pro zvýšení vlastního sebevědomí, sebedůvěry a sebehodnoty u adolescenta.

¹³ Srov. SOBOTKOVÁ, Veronika a kol. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Vyd. 1., Praha: Grada, 2014. s. 27.

¹⁴ Srov. TYRLÍK, Mojmír, MACEK, Petr a Jan ŠIRŮČEK (eds.). *Sebepojetí a identita v adolescenci: sociální a kulturní kontext*. Vyd. 1., Brno: Masarykova univerzita, 2010. s. 37.

Jednou z Freudových¹⁵ myšlenek bylo, že v lidské osobnostní psychice můžeme najít celkem tři roviny **ID**, **EGO** a **SUPEREGO** a každá z nich se může rozvíjet v odlišném období života člověka. Id považuje Freud za primitivní složku psychiky člověka, která je založena výhradně na instinktech a sexuálních či agresivních pohnutkách. Zatímco ego vysvětluje jako skutečnou část našeho vnímání, která se nachází mezi id a superegem, přičemž superego Freud chápe jako morální část naší mysli, tedy jako naše svědomí (viz. Obrázek 4).

Obrázek 4 Rozdělení lidské psychiky podle S. Freuda (zdroj: sigmund-freud.webnode.cz)

1.3.2. Emocionalita adolescenta

V průběhu dospívání se také adolescent vyvíjí po emoční stránce. „*Období adolescence je výsledkem sociokulturní determinace, kdy se biologická zralost mladého člověka dostává do rozporu s jeho sociální a ekonomickou nezralostí. Tento rozpor se promítá do všech sfér vývoje osobnosti a podstatně jej formuje.*“ Dospívajícímu jedinci jsou ukládány významné úkoly. Dospívající se stává nezávislým vůči svým rodičům, ale i vůči dalším vzorům, a emocionálně se více upíná ke svým vrstevníkům, partě kamarádů, spolužáků. Jako poslední fáze emočního vývoje se uvádí nezávislost jedince, jež je úzce spjatá s uvědoměním si vlastní odpovědnosti, a to nejen vůči sobě ale i vůči svému okolí či svěřené osobě.¹⁶ Větší

¹⁵ Srov. MCLEOD, Saul. *Id, Ego and Superego*. [online] © 2019 Simply Psychology. [cit. 2019-09-25]. Dostupné z <http://www.simplypsychology.org/psyche.html>.

¹⁶ Srov. VAŠUTOVÁ, Maria a kol. *Mezi dětstvím a dospělostí: vybrané kapitoly z psychologie adolescence*. Vyd. 1., Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2013. s. 36.

míra sebereflexe jedince může směřovat k jeho negativnímu emočnímu rozpoložení, jež bude pociťovat buď sám k sobě, nebo ke společnosti, v níž žije (např. zlost, frustrace, pohrdání apod.).¹⁷

1. Nenávist a hněv – jedná se o specifický druh emoce, kdy se jedinec snaží způsobit druhému bolest a bývá často podnětem k dalšímu agresivnímu chování dotyčného.

2. Strach – lze popsat jako krátkodobé emoční rozpoložení člověka, kdy jedinec předpokládá, že se stane něco špatného, co jej může ohrozit na životě, vnímá přítomnost konkrétního rizika, nebezpečí. Zároveň však může i podpořit jedince k lepším výkonům a výsledkům.

3. Úzkost – tento emoční stav trvá delší dobu a jeho podstatou je, že člověk se cítí nepříjemně a ohroženě, ale nedokáže přesně identifikovat důvod jeho obav.

4. Znechucení – jde o okamžitou negativní reakci, kdy jedinec pociťuje odpor vůči něčemu, co bere jako pravděpodobné poškození jeho samotného, a to jak fyzického charakteru, tak se může jednat i o psychické či morální poškození jeho osoby.

5. Pohrdání – oproti znechucení, jde o negativní emoci, jejímž cílem je poškození druhé osoby a dosažení pocitu nadřazenosti vůči této osobě.¹⁸

¹⁷ Srov. VAŠUTOVÁ, Maria a kol. *Mezi dětstvím a dospělostí: vybrané kapitoly z psychologie adolescence*. Vyd. 1., Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2013. s. 36.

¹⁸ Srov. STUHLÍKOVÁ, Iva. *Základy psychologie emocí*. Vyd. 1., Praha: Portál, 2002. s. 139, 145, 156, 157.

2. Rizikové chování u adolescentů

Pojmem rizikového chování¹⁹ v období dospívání se zabývá zejména sociální psychologie a psychologie vývoje, ale patří sem i obory jako je kriminologie, sociální pedagogika a řada dalších oborů o člověku a společnosti. Vzhledem k rozmanitosti škály vědních disciplín, které projevují zájem o problematiku rizikového chování, není jednoznačně vymezená terminologie, jelikož každá z vědních disciplín se odlišuje od ostatních svým teoretickým pojetím rizikového chování a tím že klade větší důraz na zdravotní, sociální nebo normativní kontext problematiky. Existují různá označení a pojmy jako např. problémové chování, delikvence, poruchy chování, kriminalita, asociální či disociální chování, sociálněpatologické projevy, agresivní a násilné chování, apod. Prostřednictvím teorií a konceptů chtějí zdůvodnit tyto projevy chování, jejichž příčina je buď biologická, psychologická nebo sociální, připouštějí se i možné kombinace těchto příčin. Rizikové chování by se dalo charakterizovat jako typ jednání, jehož výsledkem je psychosociální či zdravotní újma na druhé osobě, vlastnictví nebo prostředí, ať už se jedná o přímý nebo nepřímý útok.

Podle Panáčka²⁰ se v současnosti společnost zajímá spíše o materiální hodnoty, které považuje za prioritu. Na dospívajícího jedince je vyvíjen tlak a takové nároky, které jej přinutí vynaložit takové úsilí, aby se byl schopen v dané společnosti vůbec prosadit na patřičné úrovni. Někdy se stává, že z důvodu až přílišného nátlaku na úspěch přestane pohlížet na danou situaci s určitým respektem a nadhledem. Působení okolí může mít kladné ale i záporné dopady, jež vedou ke značným změnám v rodinném prostředí. Typickým příkladem dnešní doby je profesní vytíženost rodičů, kteří většinu dne pracují, a na vlastní děti jim nezbývá žádný čas nebo jen velmi málo, což ve výsledku zapříčiní, že dospívající jedinec začne hledat své vzory mezi svými vrstevníky a přejímat jejich hodnotové postoje. Adolescent se pak může ocitnout v prostředí a s lidmi, kteří na něj budou mít negativní vliv. Rodiče si ani nemusí všimnout, protože jsou zatíženi prací, že jejich dítě se dalo tzv. „na špatnou stezku“.

Dolejš²¹ říká, že toto rizikové chování je zapříčiněno vývojem biologickým, osobnostním či psychosociálním, jež může mít za následek problémové jednání dospívajícího.

¹⁹ Srov. SOBOTKOVÁ, Veronika a kol. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Vyd. 1., Praha: Grada, 2014. s. 39, 40.

²⁰ Srov. VAŠUTOVÁ, Maria a kol. *Mezi dětstvím a dospělostí: vybrané kapitoly z psychologie adolescence*. Vyd. 1., Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2013. s. 93.

²¹ Srov. DOLEJŠ, Martin. *Protektivní a rizikové osobnostní rysy u adolescentů*. Vyd. 1., Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. s. 21.

MŠMT charakterizuje pojem rizikového chování ve své zpracované strategii, zabývající se primární prevencí rizikového chování u dětí a dospívajících (2013-2018), jež říká že: „*Pojem rizikové chování zahrnuje rozmanité formy chování, které mají negativní dopady na zdraví, sociální a psychologické fungování jedince nebo ohrožují jeho okolí. Představuje různé typy chování, které se pohybují na škále od extrémních projevů chování běžného (např. adrenalinové sporty) až po projevy chování na hranici patologie (např. nadměrné užívání alkoholu, cigaret, kofeinu či nelegálních drog, násilí.*“²²

2.1. Formy a teorie rizikového chování

Za rizikové chování lze považovat:

- **Záškoláctví**, jehož příčinou může být touha dospívajícího po akčním zážitku nebo jen snaha zapadnout do party vrstevníků, často bývá spojováno s různými poruchami chování nebo učením.
- **Lhaní** (z jedince se může stát až chorobný lhář, pokud se to nezastaví v počátku).
- **Agresivita a vulgarita.**
- **Šikana, kyberšikana a násilí** - V dnešní době se nemusí týkat pouze žáků, dětí mezi sebou ale může být prováděna i vůči dospělým.
- **Kriminalita** (sem se řadí zejména krádeže).
- **Vandalismus** je brán jako akt poškozování cizí věci (ničení majetku osob, institucí nebo veřejného prostranství (graffity, osvětlení, lavičky, apod.).
- **Užívání návykových látek**, kam lze zahrnou jak požití alkoholických nápojů, tak sem patří i jiné návykové látky jako drogy nebo kouření. Mezi závislosti však můžeme zařadit i závislost na telefonu, počítači a počítačových hrách, atd.
- **Rizikové chování na internetu** - navštěvování zakázaných internetových stránek či nepřístupných s nevhodným obsahem, stahování filmů nebo i kontakt s neznámou osobou.
- **Rizikové sexuální chování** jako je prostituce, nechráněný nebo předčasný pohlavní styk (15+), sexuální deviace (typické je noční pomočování i po přibližně 20 roce, týrání zvířat nebo žhářství).
- **Rizikové chování v dopravě** - porušování pravidel, jízda bez řidičského oprávnění, atd.

²² Srov. MŠMT. *Národní strategie primární prevence rizikového chování u dětí a mládeže na období 2013-2018.* [online] © 2013-2017 MŠMT. [cit. 2017-03-17]. Dostupné z <http://www.msmt.cz/file/28077>.

- **Extrémní rizikové sporty a hazard** (oproti extrémním sportům je hazard aktivitou, při níž jedinci hrozí reálné riziko, že zemře, např. leze na skálu bez jištění nebo leze na vlakový vagon -> nebezpečí pádu, příp. zásahu elektrickým proudem).
- **Nezdravé stravovací návyky**, které mohou zapříčinit např. anorexii, bulimii, atd.
- **Extremismus** – jde o specifickou ideologii jedince ohledně náboženského vyznání, nenávisť vůči jiným rasám kulturám, apod. Dále **rasismus, xenofobie nebo intolerance**.²³

Dolejš²⁴ uvádí, že termín rizikového chování je nadřazen termínům jako je delikventní, problémové chování a vychází i z teoretických konceptů a ty rozložil do několika oblastí:

- Biologické** – sem lze zařadit teorii inteligence a delikvence nebo teorie tělesné stavby a deviance (např. Sheldon).
- Psychologické** – zahrnuje podrobněji zaměřené teorie (např. Freudova psychoanalýza).
- Strukturální** – typickým příkladem je např. teorie sociální dezorganizace (např. Park) a funkcionalismus (Parsons, Merton).
- Subkulturní** – teorie týkající se subkultur (např. Cohen).
- Konfliktové** – obsahuje marxistické (Marx) a nemarxistické teorie včetně teorie konfliktu.
- Kontrolní** – teorie týkající se sociální kontroly a zastrasování (např. Logan).
- Interakční** – např. etiketizační teorie od Meada → teorie „nálepkování“, podle níž jsou jedinci označováni určitou „nálepkou“, kterou lze z povědomí okolí jen obtížně odejmout.
- Se subjektivním významem** – zabývá se naturalismem, fenomenologií a etnometodologií (např. Schultz, Jacobs).
- Situační** – teorie deviantogenní situace (Řezníček) a situační motivace (např. Briar).²⁵

²³ Srov. SOBOTKOVÁ, Veronka a kol. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Vyd. 1., Praha: Grada, 2014 s. 40, 41.

²⁴ Srov. DOLEJŠ, Martin a kol. *Protektivní a osobnostní rizikové rysy*. Vyd. 1., Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. s. 22.

²⁵ Srov. Hřčka, 2001, in DOLEJŠ, tamtéž s. 22.

2.1.1. Syndrom rizikového chování mládeže (SRCH–D)

Určitá míra toho, že jedinec zkouší a experimentuje s rizikovým chováním, lze považovat za přirozenou součást období dospívání, která se však v průběhu vývoje postupně ztrácí a toto jednání pokaždé nedosahuje hranice trestných činů. Světová zdravotnická organizace (WHO) dokonce označila adolescenty jako samostatnou rizikovou skupinu se SRCH-D, i proto že si mladiství ve většině případů neuvědomují následky svého konání. Především jsou do tohoto syndromu zařazeny formy jednání jako je nepovolené užívání omamných látek, v oblasti psychosociálního vývoje dochází ke zvýšení agresivního či delikventního jednání až kriminality nebo suicidální pohnutek a také nezodpovědný přístup k sexuálnímu nažívání (nechráněný pohlavní styk, nechtěné těhotenství, promiskuita, atd.).²⁶

2.1.2. Specifické vývojové poruchy chování

V společnosti se často užívá označení lehká mozková dysfunkce. Charakteristické pro vývojové poruchy chování je, že jedinec má oproti svým vrstevníkům sníženou úroveň soustředění nebo naopak disponuje zvýšenou hyperaktivitou, což výrazně ovlivňuje jeho způsoby jednání, schopnost soustředit na učení, atd. V dnešní době jsou tyto poruchy známe pod zkratkami ADHD a ADD (syndrom ztráty či snížení pozornosti). ADHD neboli syndrom ztráty pozornosti s hyperaktivitou, jehož vznik je ovlivněn biologickým základem jedince, nelze tedy zaměňovat s jinými poruchami chování, jež jsou zapříčiněny nevhodnou výchovou rodičů nebo snahou dospívajícího jedince stát se středem pozornosti, přesto jsou jeho projevy impulzivní a někdy až chaotické. ADHD doprovází dotyčného po celý život, aby však mohl žít bez větších komplikací jako jeho vrstevníci, musí užívat předepsanou medikaci, jelikož nedodržování správného postupu by mohlo mít i vážné zdravotní následky. Není nutné ale pohlížet na jedince se diagnózou ADHD, jako na „divného člověka“, jelikož i tito lidé jsou schopni vést plnohodnotný život.²⁷

2.2. Sociální patologie

Termínem sociální patologie se často označuje druh nežádoucího, nezdravého až abnormálního společenského působení. Dnes se spíše užívá pojem sociální deviace neboli sociální dezorganizace. Na rozdíl však od sociální patologie nemusí být deviantní jednání nezbytně patologické a není ani vždy negativního rázu. Zatímco sociálně patologické jevy

²⁶ Srov. SOBOTKOVÁ, Veronika. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Vyd. 1., Praha: Grada, 2014. s. 45.

²⁷ Srov. VAŠUTOVÁ, Maria. *Děti se specifickými poruchami učení a chování a násilí ve školním prostředí*. Vyd. 1., Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2008. s. 49.

působí na společnost i její členy jako negativní. Sociální deviace není kompatibilní se společenskými normami, které byly danou společností nastaveny a přijímány, a porušuje je, přičemž jejich porušení může být právně i morálně problematické, což často vede k trestnímu postihu odpovědného jedince či skupiny.²⁸

Vykopalová²⁹ popisuje sociálně patologické jevy jako sociologické, oproti pojmu rizikové chování, jež je používám převážně ve školách. Dá se tedy říci, že sociálně patologické jevy zahrnují takové způsoby jednání, které jsou společností přijímány dokonce očekávány (tzv. normalita společnosti) a jejich původ pramení z nevhodné volby životního stylu, z porušování sociálních norem, pravidel, zákonů a etických zásad.

²⁸ Srov. FISHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Vyd. 1., Praha: Grada, 2009. s. 13, 14.

²⁹ Srov. VYKOPALOVÁ, Hana. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Vyd. 1., Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. s. 9.

3. Agresivita a násilí u adolescentů

Dnešní společnost projevuje zájem o hledání příčin a způsobů agresivního jednání, jelikož jsme obklopeni stále se zvyšujícím procentem násilného chování, kriminalitou a nenávisťnými válkami. Informace se na nás valí ze všech stran, zejména prostřednictvím médií (televize, novin nebo internetu, apod.), které z velké části ovlivňují náš úsudek.³⁰

Poruchy chování lze chápat jako velmi rozsáhlou oblast, jež zahrnuje takové typy chování, které se vymykají společenskému standardu. Zvláště v období dospívání můžeme pozorovat různé odlišnosti v chování dospívajících jedinců jako je např. lenost, neukázněnost, kriminalita nebo agrese spojená s vandalismem nebo šikanou (školní prostředí).³¹

3.1. Charakteristika

Je třeba rozlišovat pojmy agresivita a agrese. Agresivitu lze do určité míry chápat jako součást osobnosti jedince. Jedná se o postoj, tzv. „vnitřní pohotovost“ organismu člověka postavit se nepříjemnostem nebo schopnost bojovat za dosažení cíle. Každý člověk je svým způsobem „agresivní“ avšak v přiměřené míře, jelikož mu zprostředkovává schopnost přežití ve společnosti. Díky tomu dokáže reagovat v náročných případech rozvážněji a dokáže přistoupit na kompromis, dohodu, V tomto případě má agresivita na jedince pozitivní vliv (zvyšuje sebevědomí, autoritu). Zatímco jedinec, jež má vyšší míru agresivity než je přirozené, jedná přehnaně impulzivně, zkratkovitě. Jeho agresivita prakticky ovládá jeho život, jen velmi obtížně své agresivní jednání dokáže dostat pod kontrolu, což způsobuje problémy i při budování mezilidských vztahů, přičemž schopnost dohodnout se, není snadná.

Kdežto agresi lze charakterizovat jako útočné jednání, jehož podstatou jsou násilné projevy jedince k různým předmětům (házení, rozbíjení, ničení věcí) nebo projevy nelibosti, nepřátelství vzhledem k okolí (přátelé, rodina, kolegové, vrstevníci, atd.) a to vždy s úmyslem ublížit, ať už fyzicky nebo psychicky. V některých případech však lze brát agresi jako příznivou, v případě pokud jedinec potřebuje zachovat svou psychickou či fyzickou integritu, prosazení se.³²

Agresivitu je však možné brát nejenom jako násilné jednání člověka, porušování společenských i morálních norem, ale i jako projevy asertivity daného jedince. Asertivita

³⁰ Srov. FISHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Vyd. 1., Praha: Grada, 2009. s. 45.

³¹ Srov. ZÁŠKODNÁ, Helena. *Psychosociální problémy adolescentů*. Vyd. 1., České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998. s. 65.

³² Srov. MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Vyd. 1., Praha: Grada, 2009. s. 9.

v podstatě znamená, že člověk lpí na svých názorech ale vždy v mezích platných zákonů. Zároveň však požaduje, aby jej společnost brala takového jaký je a současně uznala jeho právo svobodně si zvolit svůj způsob myšlení.³³

3.2. Druhy agresivity a agrese

Rozlišujeme různé typy agresivity, jejichž cílem je primárně destrukce, ničení. Avšak projevy agresivního chování souvisí s tím, jakou má jedinec motivaci, jaké podněty, potřeby vyvolají tento způsob jednání. Můžeme jej rozdělit na:

1. Zlostná agresivita, jež je v podstatě reakce na nějaký podnět, situaci a vyjádřením nesouhlasu k problematice. Neměla by být nikterak nebezpečná, jelikož se jedná spíše o afekt, impulzivní jednání v rámci daného okamžiku, pokud však nemluvíme o způsob odplaty, kdy je již třeba brát v potaz riziko nebezpečí.

2. Instrumentální agresivita, kdy mluvíme o způsobu jednání, jehož prostřednictvím se jedinec snaží dosátn určitého záměru, cíle (např. ochrana vlastní či jiné osoby, majetku).

3. Spontánní agresivita, u níž poměr reakce a aktivity nelze jasně určit. Příkladem může být takový způsob jednání, jež poskytuje jedinci ukojení emocí a tužeb, které však jsou již za hranicí přijatelnosti (např. sadismus).³⁴

Ve školním prostředí se můžeme setkat se šikanou, jež se může dít formou **fyzické aktivní agrese** a to přímé (bití, fyzické ponižování přímo agresorem) či nepřímé (vykonávané třetí osobou, agresor pouze pozoruje) nebo formou **fyzické pasivní agrese**, jež může být také aktivní (poškození majetku, bránění v dosažení cílů oběti), jež se často objevuje na středních školách, nebo pasivní (nesplnění pokynů agresora → např. uvolnění židle).

Další možností je forma **verbální aktivní nebo pasivní agrese**, která úzce souvisí psychickým útlakem. Verbální aktivní agresi lze rozdělit na přímou, jež je rovněž jednou z nejčastějších zejména ve škole (nadávání, verbální ponižování, urážení oběti agresorem), nebo nepřímou, během níž agresor rozšiřuje dál nepravdy, pomluvy o oběti, avšak o tomto typu lze mluvit jen tehdy, pokud se již objevila ve třídě šikana prvního stupně. V případě pasivní verbální agrese rozlišujeme rovněž její přímou (předstírání neexistence „nežádoucí“

³³ Srov. Tamtéž. s. 10.

³⁴ Srov. FISHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Vyd. 1., Praha: Grada, 2009. s. 47, 48.

osoby, ignorace od agresora) a nepřímou formu (neúčast na obraně slabšího, oběti = podpora agresora v jeho počinech).³⁵

3.3. Příčiny agresivního chování

Podle Fishera a Škody³⁶ lze jako příčiny agresivního chování jedince uvést biologické parametry nebo ty nabyté, které jedinec získal během jeho života. Určitou míru agresivity lze najít v každém člověku, avšak v případě té skupiny osob, jež vykazují nadměrnou míru agresivity, je třeba brát v potaz tyto jedince jako možné riziko, nebezpečí pro společnost. Příčiny agresivního chování tedy popisujeme takto:

a) Biologické (vrozené) parametry – důvodem mohou být změny ve fungování či stavbě centrální nervové soustavy (CNS), což nemusí být nutně dáno geneticky. Zvýšený výskyt agresivního jednání se může týkat prodělaného úrazu nebo nemoci, větší výskyt je patrný také u jedinců s poruchou psychického vývoje (pozornost a hyperaktivita). Tyto vrozené parametry se také různí na základě konkrétního sociokulturního systému dané společnosti.

b) Sociokulturní (získané) parametry – k jejich rozvoji dochází prostřednictvím sociálního učení, jelikož se jedinec vyvíjí a pozoruje své okolí, tak se ocitá pod vlivem společnosti a jejího systému, své rodiny a přátel, vrstevníků. V dnešní době je také jedinec ovlivňován médii, jež na něj působí prakticky neustále. Nejde jen o televizi, internet, noviny, rádio ale také o vliv sociálních sítí, zejména v případě mladých lidí.³⁷

Dolejš charakterizuje příčiny agresivního chování u agresora na základě psychického působení, kde zastávají hlavní roli zejména emoce (frustrace, nenávisť a hněv, znechucení, pohrdání, apod.), nebo k němu může dojít vlivem sociálního prostředí (působení společnosti, blízkého okolí, snaha agresora o nadřazenost, autoritu, atd.). Důvod, proč je konkrétní jedinec napadán ze strany agresora, může být fyzického charakteru (např. vzhled, barva pleti, pohlaví), dále psychického charakteru, jelikož je obětí pro agresora snadným terčem a chce si tímto dokázat svou nadřazenost, autoritu, anebo socio-ekonomického charakteru (finanční status rodiny, atd.).³⁸

³⁵ Srov. MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Vyd. 1., Praha: Grada, 2009. s. 29-31.

³⁶ Srov. FISHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Vyd. 1., Praha: Grada, 2009. s. 50.

³⁷ Srov. Tamtéž. s. 50-51.

³⁸ Srov. DOLEJŠ, Martin. *Efektivní včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů*. Vyd. 1., Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. s. 55.

3.4. Způsoby řešení agrese

Způsoby, jimiž lze řešit agresivní chování jsou úzce spjaté s tím, o jaký druh se jedná. V případě, že mluvíme o agresivním chování, které bylo vyvoláno emočním rozpoložením jedince, nepovažuje se trestání či snahy o domluvu s agresivním jedincem za ideální řešení dané situace, jelikož vzhledem k jeho rozbouřeným emocím se nebude schopen plně koncentrovat a racionálně uvažovat. Je-li takový člověk pod vlivem emocí, doporučuje se často využít takového řešení, kdy si dotyčný vybijí svou agresi na nějakém objektu, vyjma zvířat a lidí, jako např. boxovací pytel, polštář, apod. za přítomnosti osoby jako dohlížející.³⁹

Další variantou může být tzv. „pevné objetí“, s nímž se ve škole nesetkáme, neužívá se. Ve školním prostředí se často využívá trestů dle stanoveného výchovného řádu, jež by měl posloužit jako prostředek ke snížení výskytu agresivního chování, ne vždy tomu tak ale je, kdy může naopak jeho frekvenci výskytu zvyšovat (např. agrese dráždivá⁴⁰ → kdy si jedince můžeme představit jako psa zavřeného v kleci, jež je stále provokován skutky druhé osoby, a v případě školy mluvíme o nevhodně nastavených hranicích pro žáky.). Jde-li o agresi, která má nízkou nebo střední míru, tehdy lze pokládat metodu napomenutí o případném potrestání či trest za vhodnou, jelikož jedinec si uvědomuje své činy a možné důsledky svého jednání.⁴¹

Stane-li se, že je pedagog nucen využít metody trestu k tomu, aby dokázal, co nejvíce zamezit agresivnímu chování jedince, platí určitá pravidla, jimiž by se měl řídit:

- Po agresi musí v co nejkratší době, nejlépe ihned, následovat trest, jinak se trest mine účinkem.
- Dostatečná míra a účinnost trestu, aby jej jedinec nemohl zlehčovat.
- Jasně specifikovaný důvod, proč je jedinec trestán.
- Jasně specifikované hranice trestu, tedy jeho začátek a konec.
- Vždy tresty rozdávat s klidným, racionálním myšlením, nikdy pod vlivem emocí.
- Zároveň tresty nepoužívat nesmyslně a příliš často, protože by se jedinec mohl uchýlit k úniku, vyhýbání se a další agresi, jelikož učitel nebo rodič může být právě podnětem k onomu jednání jedince.⁴²

³⁹ Srov. MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Vyd. 1., Praha: Grada, 2009. s. 81.

⁴⁰ Srov. Tamtéž. s. 55.

⁴¹ Srov. Tamtéž. s. 81.

⁴² Srov. Tamtéž. s. 82-83.

Podle sociální patologie je téma prevence proti agresivnímu a násilnému chování obtížné, jelikož úspěšnost se může u různých typů agrese lišit. Mezi používané způsoby patří:

1. Ovlivňování veřejnosti – jak moc bude agresivní a násilné jednání přijímáno, má značný vliv postoj společnosti k situaci. Významně se na úsudku společnosti, zejména v dnešní době, podílejí média a instituce (školy, trestněprávní instituce, úřady, kulturně-zájmové instituce, atd.). Dále je společnost ovlivněna lidmi, které považuje za autority, jež slouží jako vzor, podle kterého se veřejnost chová k dané problematice.

2. Psychoterapie – existuje celá řada terapeutických a tréninkových postupů, jejichž cílem je snižovat výskyt agresivního chování u daného jedince. Principem je určitý přístup a úprava prostředí, kde se dotyčný jedinec chová agresivně. Může se jednat o formu skupinových nebo individuálních sezení, tedy tzv. sociální výcvik, individuální poradenství nebo krizová intervence. V případě psychoterapie mluvíme o již odborné pomoci se zvládnutím agresivního chování.⁴³

3. Farmakologická léčba – souvisí často s psychoterapií a psychiatrickou léčbou agresivního chování, jež se také často pojí se závažnějšími psychickými poruchami či poruchou osobnosti, pro něž jsou projevy agresivity charakteristické.⁴⁴

3.5. Šikana jako forma agresivního chování

Podle Krause uvádí MŠMT dle svého metodického zpracování (č. 28 275/2000-22) ohledně preventivních opatření proti agresivnímu chování a šikaně ve školách, že šikanou je myšleno takový typ chování, při němž dochází k útokům vůči druhým osobám s cílem ublížit či jakkoliv poškodit danou osobu. Toto chování se často opakuje a je přesně cílené na vybranou osobu, jež je opětovně napadána agresivním jedincem nebo i skupinou více agresorů. Spadá do něj jak psychické tak i fyzické způsoby napadení. Nejčastěji se ve spojení s agresivitou a násilím setkáváme na školách ve formě často zmiňované šikany, jež se jeví jako velmi závažná problematika, která může mít za následek dlouhodobé psychické problémy u oběti šikany.⁴⁵

⁴³ Srov. FISHER, Slavomila Jirí ŠKODA. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Vyd. 1., Praha: Grada, 2009. s. 57.

⁴⁴ Srov. Tamtéž. s. 58.

⁴⁵ Srov. KRAUS, Bohuslav et al. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Vyd. 2., Brno: Paido, 2006. s. 122.

3.5.1. Prevence šikany ve školním prostředí

Problematikou šikany ve školním prostředí se zabývá MŠMT ve svém metodickém pokynu, konkrétně č. 24 246/2008-6, na jehož základě si každá škola vytvoří vlastní podrobný plán postupu k prevenci šikany na jejich škole nebo k eliminaci již existující šikany. V případě řešení šikany je důležitá spolupráce mezi školou (vedení školy, pedagogové, metodik prevence, atd.) a zákonnými zástupci žáků, kteří jsou ve věci zainteresováni. Pokud je to zapotřebí, může se do řešení šikany zapojit pedagogicko-psychologická poradna, střediska zabývající se výchovnou péčí o děti a dospívající nebo se mohou přidat i centra speciální pedagogiky. Jedná-li se o závažnější provinění, jež přesahuje i hranice trestné činnosti, je řediteli školy ukládána povinnost, oznámit zjištěné skutečnosti příslušným orgánům (orgány sociálně-právní ochrany dětí a mládeže, policie, apod.) a to okamžitě, v žádném případě řešení takovéto situace neodkládat.⁴⁶

⁴⁶ Srov. BLAŽKOVÁ, Blanka (ed). *Vybrané formy rizikového chování: materiály pro výchovné poradce a metodiky prevence na ZŠ a SŠ*. Praha: Josef Raabe, 2011. s. 13-14.

4. Výzkumná část

Výzkumná část mé bakalářské práce se zabývá tématem výskytu rizikového chování u adolescentů. Jedná se o zejména o projevy agresivního chování u dospívajících žáků, jejich procento výskytu na vybrané střední odborné škole a středním odborném učilišti v Olomouci, včetně zjištění, zda užívání návykových látek (alkohol, cigarety, drogy) ovlivňuje míru agresivního chování u dotazovaných žáků.

Důvodem výběru tohoto tématu byl i fakt, že v současné době jde o stále častěji diskutovanou problematiku v oblasti školství a výchovy mládeže. Za tímto účelem jsem provedla kvantitativní výzkumné šetření formou dvou dotazníků, při jejichž tvorbě jsem vycházela z metody VRCHA a Rosenbergovy škály sebehodnocení.

Takto provedené výzkumného šetření je sice méně obtížné, i na získání relevantního množství dat, ovšem všechny dotazníky jsou vyplněny zcela anonymně, tudíž vyjadřují spíše subjektivní názory dotazovaných respondentů. Zmíněné výzkumné šetření proběhlo v období, kdy byly omezeny kontakty na minimum a o to více si vážím ochoty vybrané střední odborné školy a středního odborného učiliště v Olomouci umožnit mi uskutečnit mé dotazníkové šetření. Celý výzkum probíhal od října 2020 do 28. listopadu 2020.

4.1. Cíle výzkumu a výzkumné otázky

Jak již bylo zmíněno výše, tím hlavním cílem je zmapovat výskyt agresivních projevů chování u adolescentů na vybrané střední odborné škole a středním odborném učilišti v Olomouci. V závislosti na cíli mého výzkumného šetření jsem zvolila výzkumný problém: Zda se na agresivním chování žáků v daných školách podílí návykové látky (alkohol, cigarety, drogy).

Mezi dílčí cíle mého výzkumu zařazuji:

- Zmapovat výskyt agresivních projevů u adolescentů na vybraných školách v Olomouci.
- Zjistit, jaký podíl na rizikovém chování má alkohol, či jiné návykové látky.
- Zjistit, zda se agresivní chování jedince obrací více vůči druhým žákům nebo učitelům.
- Zjistit, zda se po ohlášení daného rizikového chování zlepšilo školní klima.

Mezi výzkumné otázky jsem zařadila:

- Otázka č. 1 – 3: Požil/a jsi za poslední měsíc návykové látky? Pokud ANO, o jaké šlo?
V kolika letech jsi poprvé vyzkoušel/a alkoholické nápoje?

- Otázka č. 4 – 7: V kolika letech jsi poprvé vyzkoušel/a cigarety či jiné návykové látky? Znáš někoho ze školy, ze spolužáků/spolužaček, kdo kouří/kouřil cigarety? Znáš někoho ze školy, ze spolužáků/spolužaček, kdo užívá/užíval drogy?
- Otázka č. 11 – 15: Choval/a se dotyčný/á spolužák/čka agresivně vůči tobě či ostatním spolužákům/spolužačkám? Pokud ANO, jak moc? Choval/a se dotyčný/á spolužák/čka agresivně vůči učiteli? Pokud ANO, jak moc? Jak se jeho/její chování projevovalo?

4.2. Charakteristika dotazníku I.

Jako první byl vytvořen dotazník inspirovaný metodou VRCHA, která je zaměřena na nejčastější druhy rizikové chování. Tento dotazník se zaměřuje na problematiku agresivního chování a užívání návykových látek u adolescentů. Dotazník zahrnuje celkem 21 otázek, s ohledem na pohlaví, věk respondentů včetně druhu školy (SOŠ/SOU), kterou navštěvují. Na většinu otázek respondenti odpovídají ANO/NE, příp. NEVÍM, jež jsou doplněny rozvíjejícími otázkami, u kterých mají možnost zvolit jednu či více variant, a to v případě, že respondent vybere ANO jako svou odpověď. Jelikož se celý výzkum zaměřuje na projevy agresivního chování, respondenti odpovídají krátce i na otázku týkající se jejich známky z chování na posledním vysvědčení a na to, zda měli na vysvědčení vyznamenání nebo ne.

4.3. Charakteristika dotazníku II.

V tomto případě jsem vycházela z Rosenbergovy škály sebehodnocení. Cílem bylo zjistit, jaký vztah mají žákyně/žáci vybrané střední odborné školy a středního odborného učiliště k problematice výskytu agresivních projevů chování ve školním prostředí. Dotazník se skládal celkem ze 14 otázek, opět s ohledem na pohlaví a druh školy, na které dotazovaní žáci odpovídali z možných variant Souhlasím/Naprosto Souhlasím/Nesouhlasím/Naprosto nesouhlasím, přičemž každá z možností byla ohodnocena body od 0 do 3: naprosto souhlasím (3 body)/souhlasím (2 body)/ nesouhlasím (1 bod)/naprosto nesouhlasím (0 bodů). V tomto dotazníku mohl každý dotazovaný žák dosáhnout nejvýše 42 bodů a nejméně 0 bodů.

4.4. Metodologie

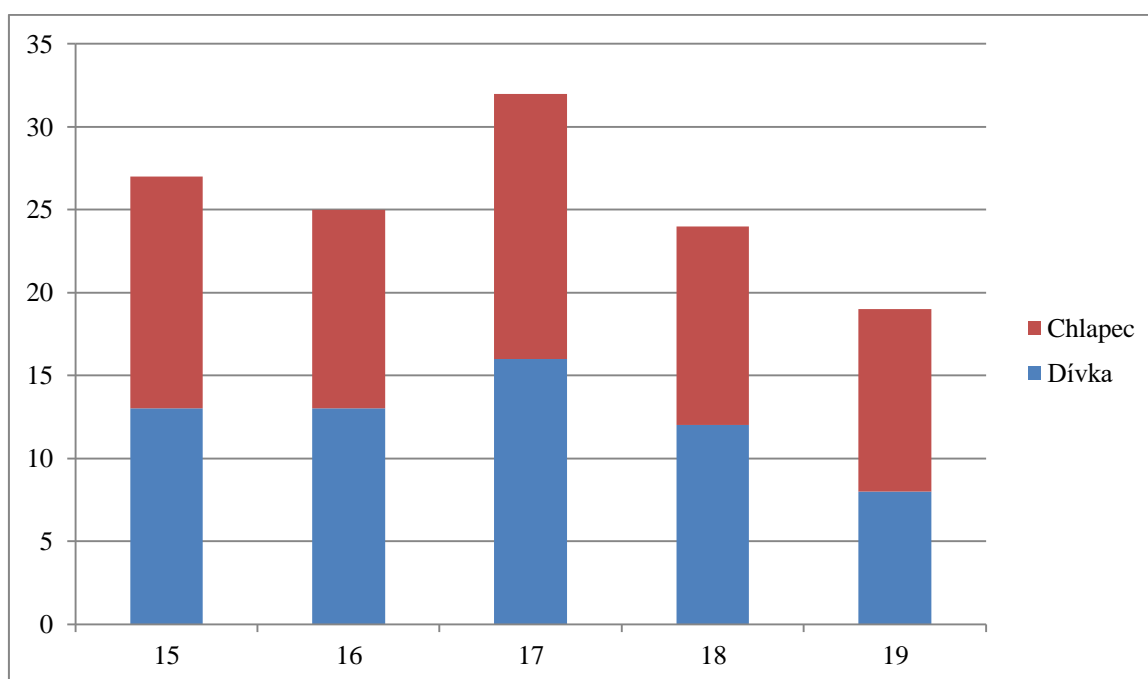
V mé bakalářské práci bude využit kvantitativní design výzkumu, jelikož cíle výzkumu budou získávány prostřednictvím dotazníkového šetření. K ověření (verifikaci) nashromážděných dat budu využívat výpočtu tabulek četností pomocí počítače. Výsledky mého výzkumného šetření budu prezentovat formou grafů a tabulek v empirické části mé bakalářské práce, které budou znázorňovat získaná data z mého výzkumného šetření.

5. Výzkumné šetření

Jak již bylo uvedeno výše, výzkumné šetření bylo uskutečněno na vybrané střední odborné škole a středním odborném učilišti v Olomouci. Výzkumu se zúčastnilo celkem 254 respondentů ve věku od 15 do 19 let, jelikož byly celkem dva dotazníky, každého se zúčastnilo 127 respondentů. Celý výzkum byl anonymní, nebylo tedy třeba zajistit souhlas zákonných zástupců u nezletilých žáků.

5.1. Výsledky dotazníku I. - Rizikové chování u adolescentů

Tento dotazník se zaměřoval na téma užívání návykových látek a projevy agresivního chování u adolescentů ve škole. Vychází také ze stanovených výzkumných otázek mého výzkumného šetření. V prvé řadě rozdělujeme respondenty podle pohlaví a věku (viz Graf 1).

Graf 1: Počet respondentů dle pohlaví a věku

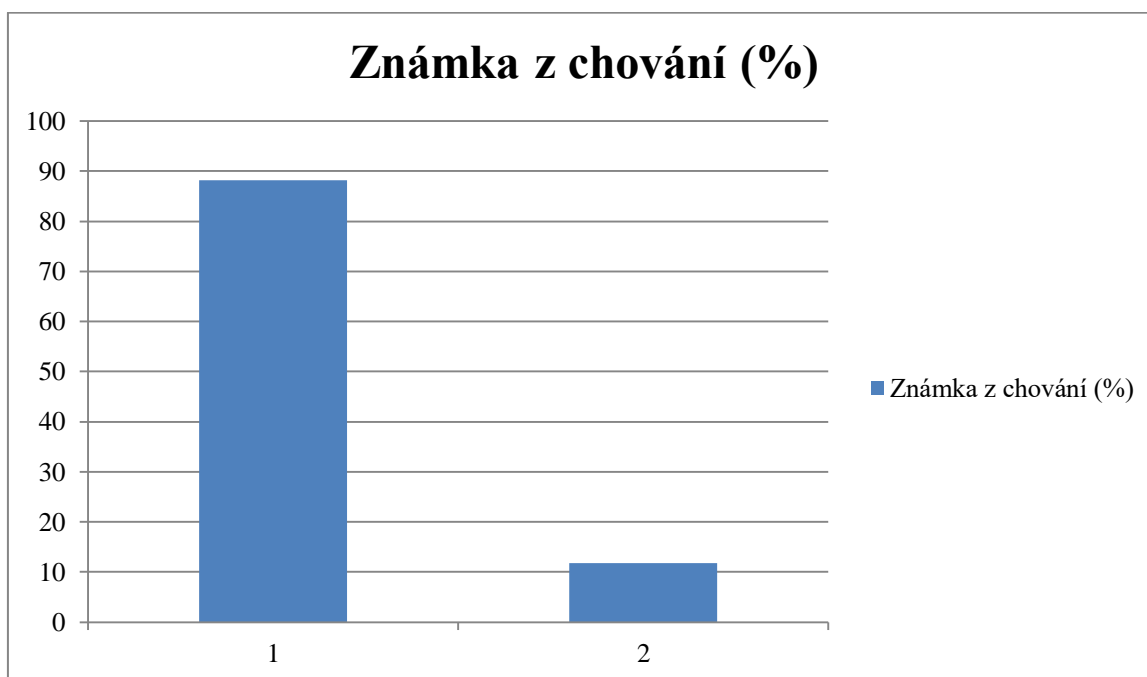
Celkový počet respondentů činil 127, přičemž výzkumný soubor dle pohlaví tvořilo 65 (51,2 %) chlapců a 62 (48,8 %) dívek. Největší věkovou skupinou byli chlapci (24,6 %) a dívky (25,8 %) ve věku 17 let. Oproti tomu nejmenší věkovou skupinu 19 let tvořilo 11 chlapců (16,92 %) a 8 dívek (12,9 %). Počet dívek ve věku 15 a 16 let byl stejný (20,96 %), zatímco v případě chlapců se zúčastnilo 21,5 % (15 let) a 18,5 % (16 let). Chlapců a dívek, kterým bylo 18 let, bylo celkem 24 (18,5 % chlapců a 19,35 % dívek).

Toto dotazníkové šetření bylo provedeno na vybrané střední odborné škole a středním odborném učilišti v Olomouci. Procento dotazovaných žáků dle školy, kterou navštěvují, je znázorněno níže (Tabulka 1).

Škola	Četnost	%
Střední odborná škola (SOŠ)	66	52,0 %
Střední odborné učiliště (SOU)	61	48,0 %
Celkem	127	100,0 %

Tabulka 1: Rozdělení respondentů dle školy

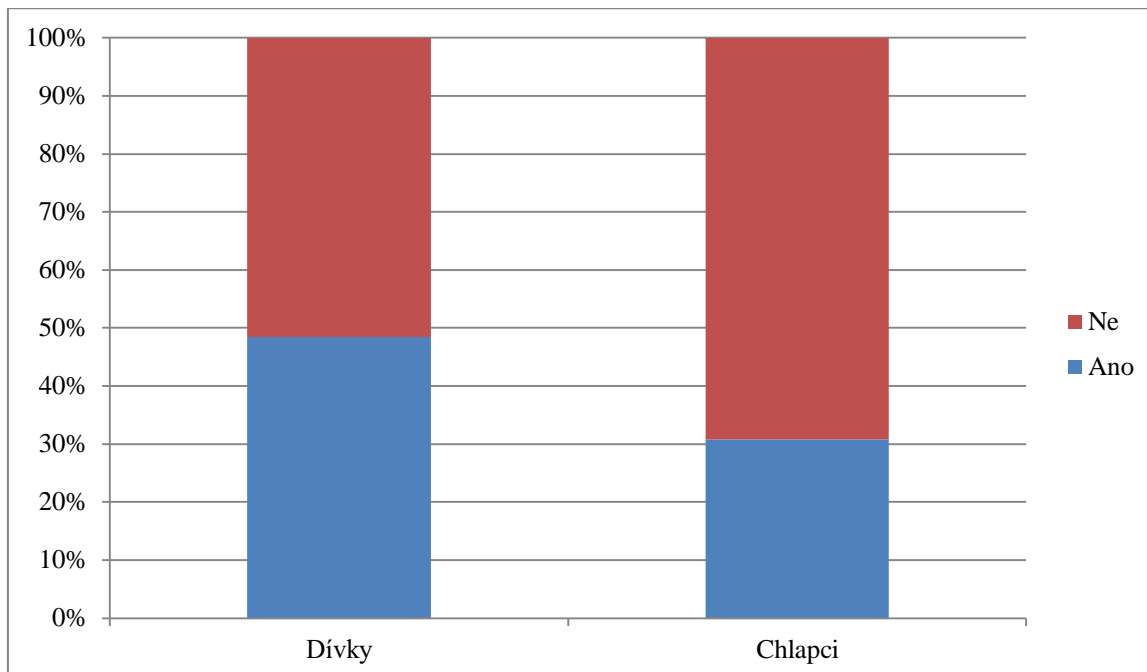
Dle této tabulky je možné si všimnout, že počet respondentů na obou školách je přibližně stejný. Z čehož lze předpokládat, že poměr dívek a chlapců, kteří navštěvují danou střední odbornou školu nebo střední odborné učiliště, může být podobný, jelikož dle výsledků v tomto dotazníku se do výzkumu zapojilo 31 dívek a 35 chlapců ze střední odborné školy a 31 dívek a 30 chlapců ze středního odborného učiliště.

Graf 2: Poměr známek z chování na posledním vysvědčení v procentech (%)

Dále se v dotazníku objevila otázka, která se týkala toho, jakou známku měl/a na posledním vysvědčení dotazovaný/dotazovaná z chování (viz Graf 2). Podle odpovědí se zjistilo, že většina dotazovaných žáků byla na svém posledním vysvědčení ohodnocena termínem výborně a jen menší procento dostalo na vysvědčení z chování za 2 (11,8 %), přičemž v 9 z 15 případů šlo o hodnocení vysvědčení na středních odborných učilištích),

z nichž větší část tvořili chlapci (11) 73,3 % a dívky (4) jen 26,7 %. Zbýlých 112 (88,2 %) respondentů tedy bylo na jejich posledním vysvědčení ohodnoceno výborně.

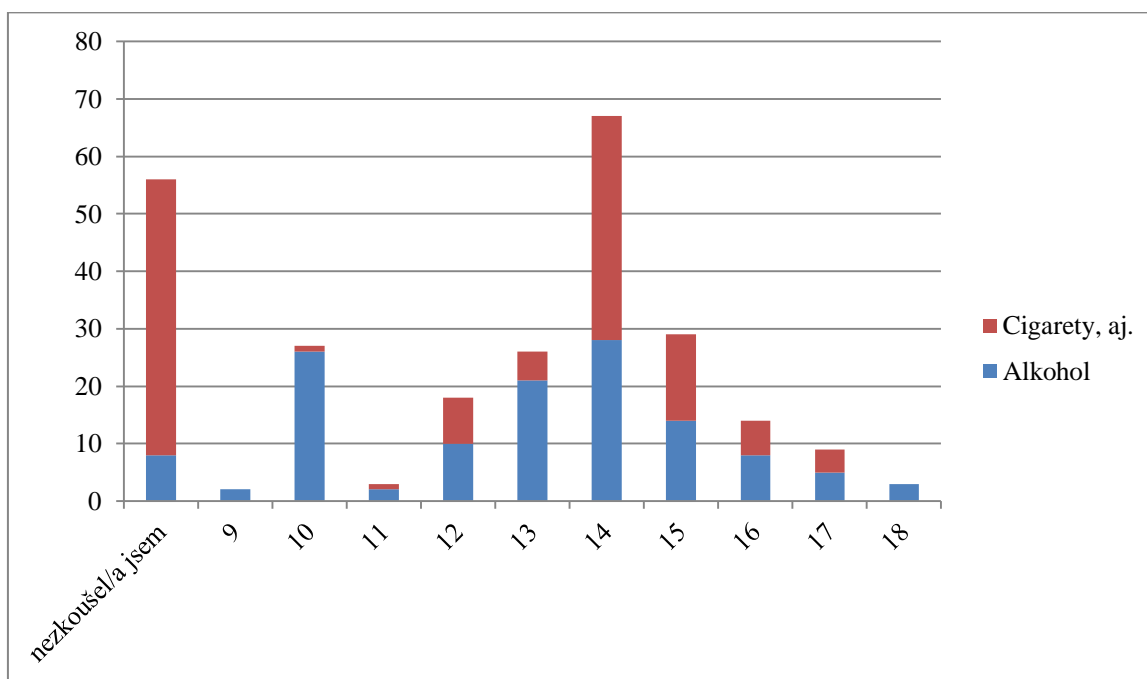
Graf 3: Počet vyznamenání na vysvědčení u chlapců a dívek (%)

Z výše uvedeného grafu, dle otázky v dotazníku, která se zabývala tím, zda měli dotazovaní respondenti na vysvědčení vyznamenání či nikoliv, můžeme zjistit následující výsledky: Podle provedeného výzkumného šetření, procento těch žáků, kteří neměli na posledním vysvědčení vyznamenání, činí 60,6 % a zbývajících 39,4 % žáků vyznamenání mělo. Graf znázorňuje procento dotazovaných žáků s vyznamenáním nebo bez vyznamenání na základě rozlišování pohlaví. Zatímco dívek s vyznamenáním bylo celkem 30 (48,4 %), tak chlapců s vyznamenáním bylo o 10 méně (30,8 %). Dívek bez uděleného vyznamenání bylo pouze o 2 více (51,6 %) než těch, které vyznamenání měly, tudíž se dá říci, že u dívčí části zkoumaného souboru je, podle získaných dat, poměr úspěšnosti přibližně stejný. U chlapců je rozdíl daleko více zřetelný, jelikož počet chlapců, kterým nebylo vyznamenání uděleno, činí celkem 45 (69,2 %). Nesmí být opomíjeno, že vypočítaná procenta podle pohlaví vycházejí zpravidla z počtu dívek (62) a chlapců (65), kteří se tohoto výzkumu zúčastnili, a podíleli se tak na jeho konečných výsledcích.

Požil/a jsi za poslední měsíc návykové látky?	Četnost	%
ANO	81	63,8 %
NE	46	36,2 %
Celkem	127	100,0 %

Tabulka 2: Četnost užívání návykových látek za poslední měsíc

V Tabulce 2 výše můžeme vidět, že více než polovina dotazovaných (63,8 %) během posledního měsíce užila některou z návykových látek. Rozdíl mezi dívkami a chlapci není nijak velký. Chlapců, kteří odpověděli na tuto otázku záporně, bylo 36,9 % (24 žáků) a dívek bylo jen o 2 méně (35,5 %). Nejčastější odpovědí od respondentů (60) bylo, že požili alkoholické nápoje (57,1 %), jako druhá nejčastější odpověď vyšlo kouření cigaret 41,9 % (celkem 44 žáků/žákyň). Pouze jeden respondent (1 %) odpověděl, že během posledního měsíce užil nějaké drogy.

Graf 4: První zkušenost respondentů s návykovými látkami

Z Grafu 4 vyplývá, že s alkoholickými nápoji přišli dotazovaní žáci do úplně prvního kontaktu nejčastěji ve 14 letech (22 %), druhou nejčastější odpovědí bylo 10 let (20,8 %), dále 13 let (16,5 %), v 15 letech (11 %), ve 12 letech (7,9 %), v 16 letech (6,3 %), v 17 letech (3,9 %), v 18 letech (2,4 %) a v 11 a 9 letech shodně 1,6 % žáků, přičemž zbylých 6,3 % žáků tvrdilo, že alkoholické nápoje dosud nezkoušeli. V případě první zkušenosti žáků s kouřením cigaret či užíváním jiných návykových látek vyšly následující výsledky: ve 14 letech (30,7

%), v 15 letech (11,8 %), ve 12 letech (6,3 %), v 16 letech (4,7 %), ve 13 letech (3,9 %), v 17 letech (3,1 %), v 10 a 11 letech shodně pouze 0,8 % žáků, přičemž nikdo z respondentů neuvedl věkovou hranici 18 let (umožněno dle zákona). Z celkových 127 respondentů uvedlo 48 z nich (37,8 %), že zatím cigarety nebo drogy nezkoušeli.

Dále jsme se dotazovaných žáků ptali, zda znají, ví o někom ze spolužáků/spolužaček, kdo užívá alkohol, kouří cigarety nebo užívá dokonce drogy. Odpovědi jsme znázornili v následující tabulce:

Abúzus	Ano		Ne		Nevím	
	Četnost	%	Četnost	%	Četnost	%
Znáš někoho ze spolužáků, kdo kouří cigarety?	99	78,0 %	21	16,5 %	7	5,5 %
Znáš někoho ze spolužáků, kdo užívá drogy?	33	26,0 %	44	34,6 %	50	39,4 %
Znáš někoho ze spolužáků, kdo užívá alkoholické nápoje?	100	78,7 %	16	12,6 %	11	8,7 %

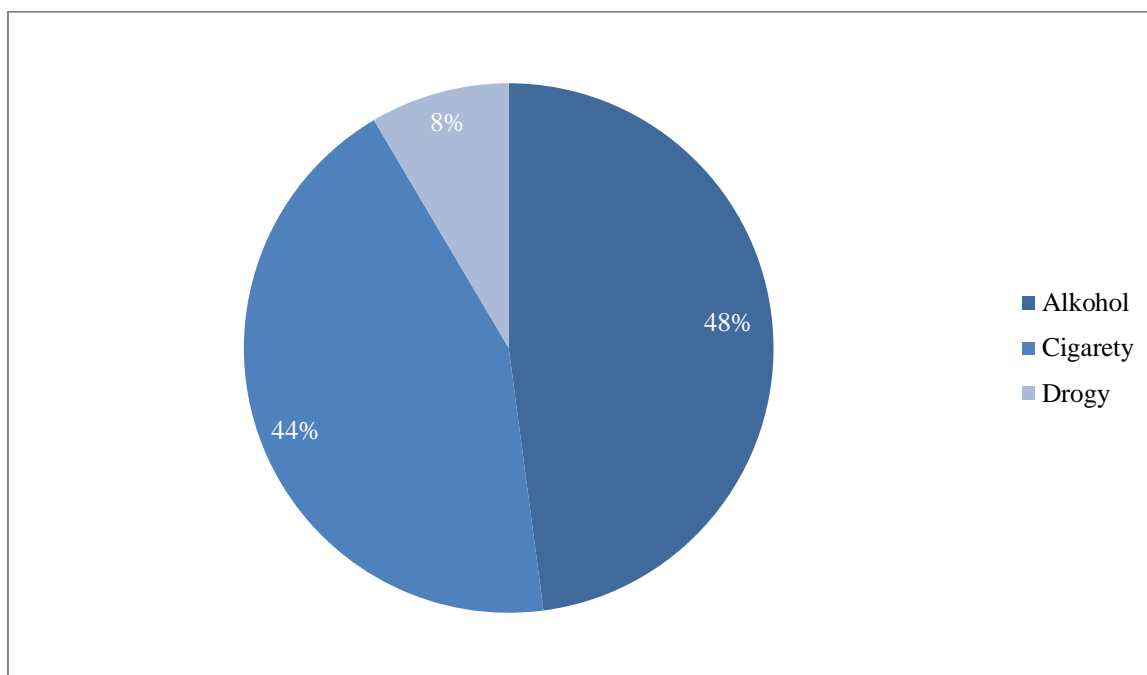
Tabulka 3: Četnost užívání návykových látek u spolužáků

Do této chvíle jsme se zajímali o to, jestli konkrétní dotazovaný respondent přišel do kontaktu, někdy již vyzkoušel některou z návykových látek. Nyní jsme se zaměřili na to, zda sami respondenti, ví o někom, kdo některou z návykových látek užívá. V tabulce č. 3 můžeme vidět, že většina respondentů v dotazníku uvedla, že zná někoho ze školního prostředí, spolužáků/spolužaček, kdo kouří cigarety (78 %), taktéž odpovídali i v případě konzumace alkoholu (78,8 %). Oproti tomu odpovědi týkající se užívání drog byly daleko více vyrovnané, nejvíce dotazovaných žáků se přiklonilo k možnosti nevím (39,4 %), z čehož lze usuzovat, že si nebyli jistí, a mezi odpovědi ano (26 %)/ ne (34,6 %) váhali.

Abúzus	Ano		Ne	
	Četnost	%	Četnost	%
Nabádal tě dotyčný spolužák/spolužačka k užívání návykových látek?	64	50,4 %	63	49,6 %
Podvolil/a ses pod nátlakem konkrétního spolužáka/žačky k jejich užívání?	38	38,4 %	61	61,6 %

Tabulka 4: Četnost nátlaku k užívání návykových látek

Z této tabulky lze usuzovat, že byt' se ve školním prostředí vyskytují jedinci, kteří nabádají druhé žáky k tomu, aby se jen trochu napili alkoholu nebo vyzkoušeli cigaretu, větší soubor dotazovaných respondentů (61,6 %) se však tlaku ze strany těchto jedinců nepodvolil, což lze v konečném důsledku brát jako pozitivní výsledek. V současné době totiž někdy snaha zapadnout, potřeba někam patřit (zvláště v dospívání), může být mnohem silnější než vlastní vědomí (svědomí), že dotyčný (nezletilý) jedinec jedná špatně. V případě, že se žák nátlaku druhé strany podvolil, ptali jsme se i na to, o které návykové látky šlo nejčastěji (viz Graf 5).

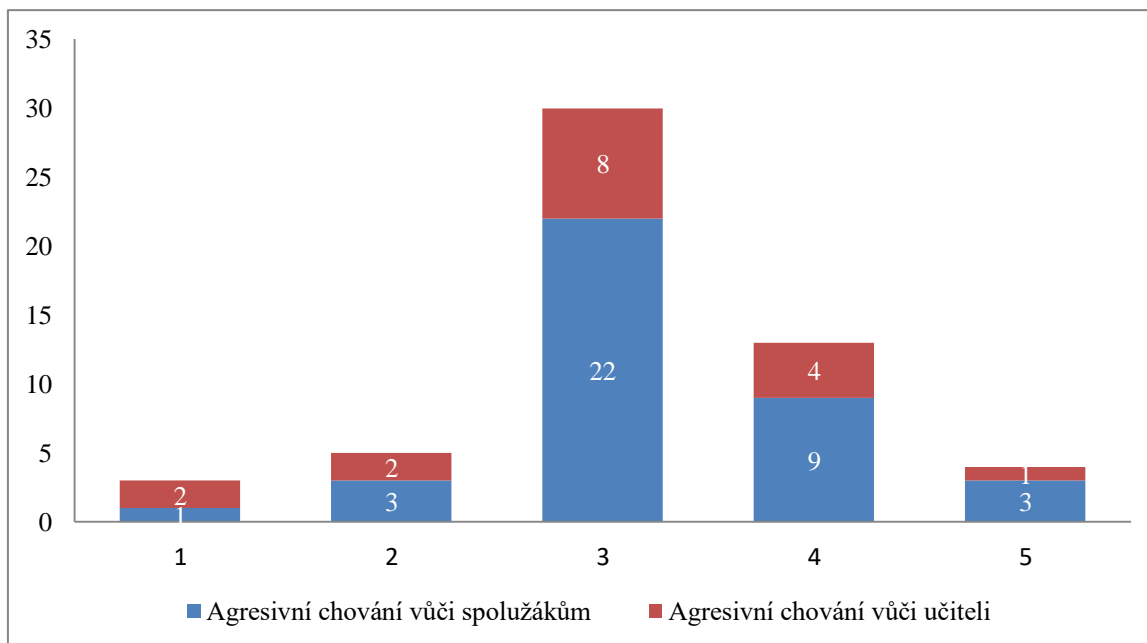
Graf 5: Četnost užívání návykových látek pod nátlakem

Abúzus	Ano		Ne		Nevím	
	Četnost	%	Četnost	%	Četnost	%
Choval/a se dotyčný/á spolužák/spolužačka agresivně vůči tobě či ostatním?	36	28,3 %	91	71,7 %	0	0 %
Choval/a se dotyčný/á spolužák/spolužačka agresivně vůči učiteli?	13	10,2 %	78	61,4 %	36	28,3 %

Tabulka 5: Četnost agresivního chování ve škole

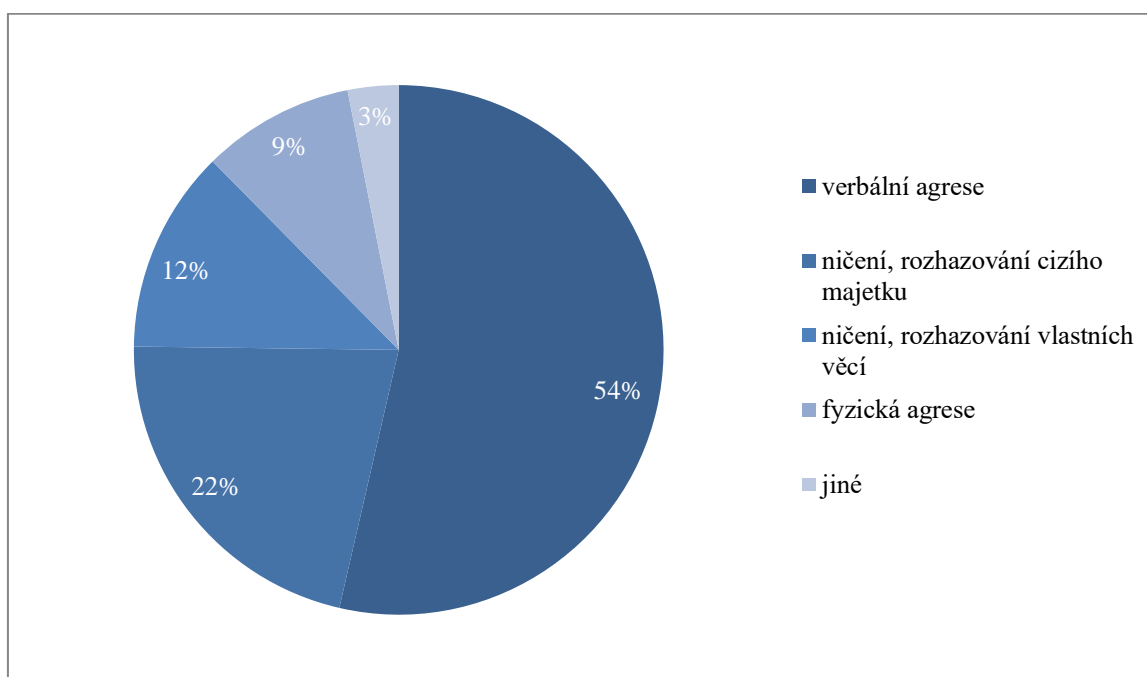
Dle výše znázorněné tabulky (Tabulka 5), většina dotazovaných respondentů nepovažuje výskyt agresivního chování ve škole za příliš častý. Z provedeného dotazníkového šetření vyplývá, že s projevy agresivního chování se žáci ve školním prostředí nesetkávají až příliš často. Pouze 28,3 % respondentů zažilo agresivní chování na vlastní kůži, nebo byli svědkem agrese vůči někomu ze spolužáků. Mluvíme-li o projevech agrese vůči některému z vyučujících pedagogů, dotazovaní respondenti (10,2 %) se s takovým typem agresivního chování setkali jen málo, avšak 28,3 % dotazovaných respondentů si nebylo zcela jistých, zda se konkrétní chování, kterého byli svědkem, dá klasifikovat jako druh nepřijatelného, agresivního chování.

Na hodnotící škále 1 – 5 o míře daného agresivního chování ve škole (viz níže Graf 6), kdy 1 je nejméně a 5 nejvíce, v případě agrese vůči druhému spolužákovi respondenti uvedli nejčastěji hodnotu střední – 3 (57,9 %), dále hodnotu 4 (23,7 %), hodnotu 5 a 2 shodně 7,9 %, a nejméně často hodnotu 1 (2,6 %). Pokud šlo o problematiku projevů agrese dotyčného spolužáka/spolužačky vůči učiteli, respondenti odpovídali takto: nejčastěji se vyskytovala hodnota 3 (47,1 %), dále hodnota 4 (23,5 %), míra 1 a 2 se objevila dle respondentů shodně v 11,8 % případů, a nejvyšší míra 5 se objevila jen v 5,9 % případů.

Graf 6: Četnost míry agrese ve škole

Dále jsme v souvislosti s projevy agresivního chování zjišťovali, jakou formou se toto chování projevuje, na tuto otázku samozřejmě odpovídali jenom ti respondenti, kteří uvedli, že ve škole takové jednání zažili. Jak zobrazuje graf níže (Graf 7), nejčastěji se objevovala verbální forma agrese (53,6 %), dále pak ničení cizího majetku (21,6 %), o něco méně se objevovalo ničení, rozhazování vlastních věcí (12,4 %), fyzické napadení druhé osoby se vyskytlo nejméně (9,3 %), a variantu jiná zvolilo 3,1 % respondentů.

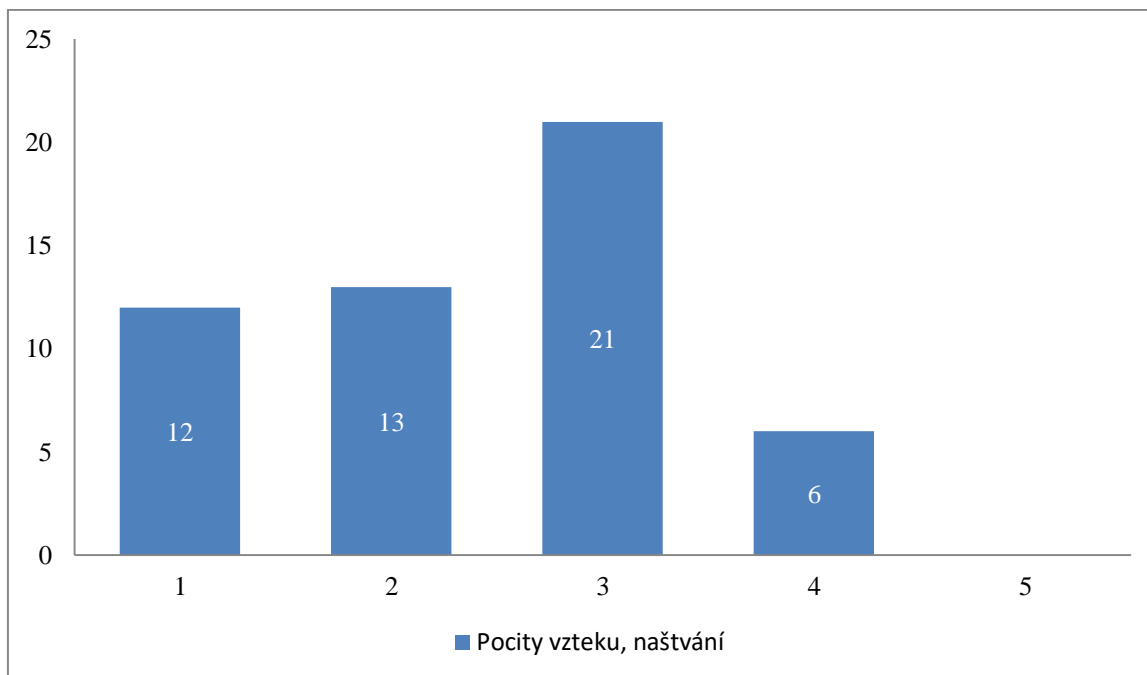

Graf 7: Četnost forem agrese u spolužáků (%)

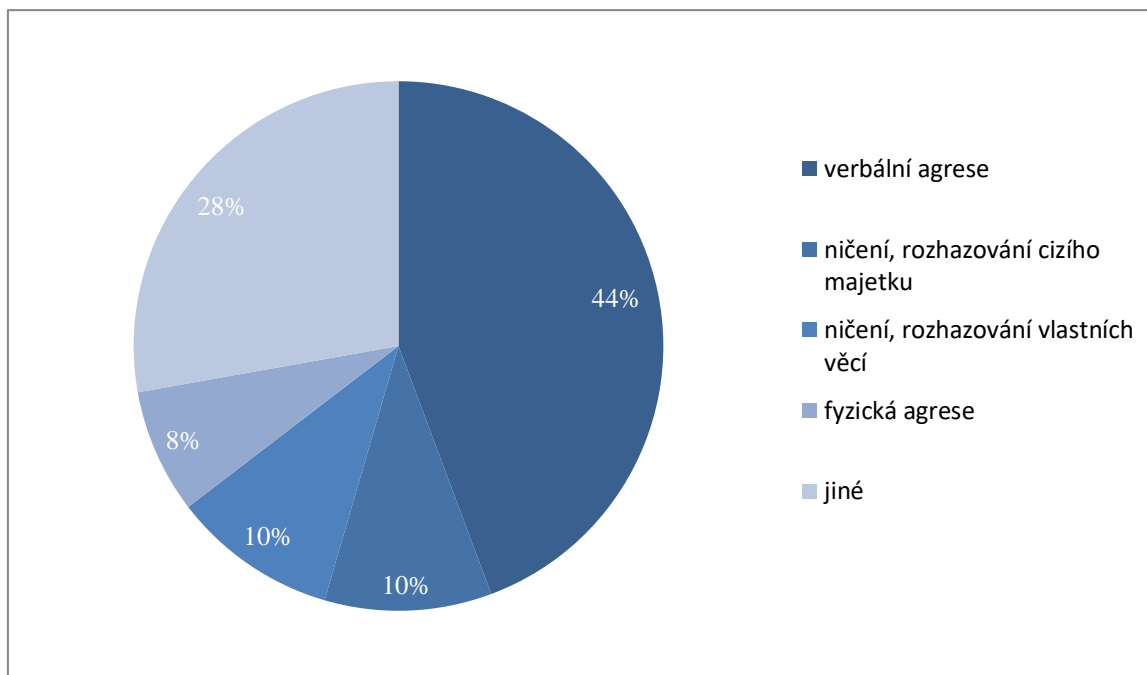
Abúzus	Ano		Ne	
	Četnost	%	Četnost	%
Býváš ty sám/sama ve škole naštvaný/á?	52	40,9 %	75	59,1 %

Tabulka 6: Četnost agrese u samotných respondentů

Na otázku (viz Tabulka 6), zda se dotazovaní respondenti cítili ve školním prostředí naštvání, pociťovali vztek, apod., nadpoloviční většina 59,1 % respondentů na danou otázku odpověděla ne a druhá část 40,9 % uvedla, že ano. Podle hodnotící škály 1 – 5 (viz Graf 8 níže) je míra naštvání až agrese dle 21 respondentů nejčastěji na střední úrovni 3 – 40,4 %, dále dle 13 respondentů na úrovni 2 – 25 %, případně na úrovni 1 (12 respondentů → 23,1 %), a nejmenší výskyt takového chování je na úrovni 4 (6 respondentů → 11,5 %), přičemž nejvyšší úroveň 5 neuvedl nikdo (0 %).

Graf 8: četnost míry naštvání až agrese ve škole u samotných respondentů

Graf 9: Četnost forem agrese u respondentů (%)

Z výše uvedeného grafu (Graf 9) je patrné, že i v případě výskytu agresivních projevů chování u samotných respondentů převažuje opět verbální forma agrese (35 respondentů → 44,3 %), druhou nejčastější formou je možnost jiná, kdy formu tohoto chování charakterizovalo celkem 22 respondentů (27,8 %) jinak, než z uvedených možností. Za třetí nejčastější formu bylo označeno ničení, rozhazování cizího majetku (10 %), případně ničení, rozhazování vlastních věcí (10 %). Jako nejméně častou formu dotazovaní respondenti považují fyzické napadení jiné osoby (6 respondentů → 7,6 %). Na tuto otázku odpovídali taktéž jenom ti respondenti, kteří odpověděli v předchozích otázkách kladně.

V následující tabulce jsme se respondentů dotazovali, zda se domnívají, že by užívání návykových látek mohlo ovlivňovat u konkrétního spolužáka/spolužačky nebo u nich samotných to, jakým způsobem se ve škole chovají, i jestli může mít konzumace návykových látek vliv na výskyt agresivního chování u daného jedince. Je totiž známo, že užívání omamných látek jako je například nadměrná konzumace alkoholických nápojů či tzv. „holdovat“ jiným omamným látkám jako jsou drogy (LSD, extáze, marihuana, atd.) nebo jiné návykové, podpůrné a taktéž zákonem zakázané látky. (viz dále Tabulka 7)

Abúzus	Ano		Ne		Nevím	
	Četnost	%	Četnost	%	Četnost	%
Myslíš si, že tvé chování nebo chování spolužáka/žačky může ovlivňovat užívání návykových látek?	64	50,4 %	45	35,4 %	18	14,2 %

Tabulka 7: Procento vlivu návykových látek na výskyt agrese ve škole

Dle zmíněné tabulky lze zjistit, kolik dotazovaných respondentů celkem si myslí, že chování ve školním prostředí mohou ovlivnit omamné látky. Z nashromážděných dat vyplývá následující: Většina dotazovaných (celkem 64 → 50,4 %) souhlasí s možnou mírou, určitým vlivem návykových látek na to, jakým způsobem se žáci ve škole chovají. Přesto 45 dotazovaných respondentů (35,4 %) je přesvědčeno o opaku, a nesouhlasí s daným tvrzením. Objevuje se tu však i část respondentů (celkem 18 → 14,2 %), kteří si nejsou zcela jistí, a tedy se nepřiklonili ani na jednu stranu (ano/ne).

V závěru tohoto dotazníkového šetření jsme se dotazovali respondentů, jestli by v případě výskytu agresivního chování ve třídě anebo v případě, že konkrétní situaci ve svém třídním kolektivu zažili, nahlásili daný incident někomu z pedagogických pracovníků (třídní učitel, pedagogický dozor, apod.). Výsledné odpovědi jsou znázorněny v tabulce níže. (viz Tabulka 8)

Abúzus	Ano		Ne	
	Četnost	%	Četnost	%
Nahlásil/a jsi výskyt agresivního chování u spolužáka/čky učiteli?	35	27,6 %	92	72,4 %
Pokud ANO, zlepšila se následně atmosféra ve třídě?	31	44,3 %	39	55,7 %

Tabulka 8: Školní klima v důsledku výskytu agresivního chování ve třídě

Z nasbíraných dat a výše uvedených odpovědí vyplynulo, že většina dotazovaných žáků, tedy z celkových 127, by 92 z nich (72,4 %) výskyt agresivního jednání u svých spolužáků/spolužaček učiteli neoznámilo. Příčinou může být, kromě strachu z agresivního

jedince a následků nahlášení problematické situace, také přesvědčení, že se daná situace dostatečně důkladně neprošetří a tím pádem se nezlepší ani atmosféra ve třídě, právě naopak se ještě více zhorší a vyostří. Dle dotazovaných respondentů se 39 z nich (55,7 %) domnívá, nebo zjistilo, že se nahlášením agresivního chování u někoho ze spolužáků učiteli situace nijak nezlepšila, naopak se stala ještě více vyhocenou a nebezpečnou. Změnu k lepšímu po řešení tohoto problematického chování ve třídě uvedlo dle získaných dat celkem 31 respondentů (44,3 %).

5.2. Výsledky dotazníku II. – pojetí agresivního chování na střední škole

Tento dotazník se zaměřuje na to, jaký vztah mají dotazovaní respondenti k problematice výskytu agresivního chování ve školním prostředí, zda s danými tvrzeními souhlasí nebo nesouhlasí. Tohoto dotazníku se rovněž zúčastnilo celkem 127 respondentů, je brán ohled i na jejich pohlaví (viz Tabulka 9).

Pohlaví	Četnost	%
Dívky	61	48,0 %
Chlapci	66	52,0 %
Celkem	127	100,0 %

Tabulka 9: Počet respondentů dle pohlaví

Dle tabulky výše vyplývá, že poměr respondentů dle pohlaví je vyrovnaný, celkem 61 dívek (48 %) a 66 chlapců (52 %). Dále jsme respondenty rozdělili podle dané střední školy, kde se toto dotazníkové šetření uskutečnilo (viz níže Tabulka 10).

Škola	Četnost	%
Střední odborná škola (SOŠ)	64	50,4 %
Střední odborné učiliště (SOU)	63	49,6 %
Celkem	127	100,0 %

Tabulka 10: Počet respondentů dle školy (2)

Poměr chlapců a děvčat dle školy byl opět vyrovnaný, v případě střední odborné školy se zúčastnilo 31 dívek (48,4 %) a 33 chlapců (51,6 %) a v případě středního odborného učiliště se zúčastnilo celkem 30 dívek (47,6 %) a 33 chlapců (52,4 %). Opět bylo potvrzeno, že poměr chlapců a dívek je na vybraných středních školách rovnoměrný, jak tomu bylo i u prvního dotazníku.

Výsledné odpovědi respondentů jsou zaznamenány v tabulce 11 (počet respondentů a procenta). Cílem bylo tedy zjistit, jaký vztah mají dotazovaní žáci k dané problematice agresivního chování ve školním prostředí.

Odpověď	Naprosto souhlasím	Souhlasím	Nesouhlasím	Naprosto nesouhlasím
Projevy agresivního chování jsou nepřijatelné.	67 (52,8 %)	56 (44,1 %)	4 (3,1 %)	0
Projevy agresivního chování jsou nepřijemné pro mě a okolí.	58 (45,7 %)	65 (51,2 %)	3 (2,4 %)	1 (0,8 %)
Zhoršují klima třídy.	63 (49,6 %)	54 (42,5 %)	10 (7,9 %)	0
Zhoršují vztahy mezi vrstevníky.	73 (57,5 %)	46 (36,2 %)	7 (5,5 %)	1 (0,8 %)
Negativně působí na vztah učitel-žák.	59 (46,5 %)	57 (44,9 %)	9 (7,1 %)	2 (1,6 %)
Zvyšují agresorovo sebevědomí.	56 (44,1 %)	42 (33,1 %)	19 (15,0 %)	10 (7,9 %)
Zvyšují agresorovu popularitu.	26 (20,5 %)	57 (44,9 %)	30 (23,6 %)	14 (11,0 %)
Vůči mé osobě snižují mou hodnotu.	43 (33,9 %)	62 (48,8 %)	19 (15,0 %)	3 (2,4 %)
Vůči mé osobě snižují mé sebevědomí.	43 (33,9 %)	64 (50,4 %)	17 (13,4 %)	3 (2,4 %)

Na zvýšené agresi se podílí užívání alkoholu.	52 (40,9 %)	28 (22,0 %)	19 (15,0 %)	28 (22,0 %)
Na zvýšené agresi se podílí kouření cigaret.	11 (8,7 %)	28 (22,0 %)	66 (52,0 %)	22 (17,3 %)
Na zvýšené agresi se podílí užívání drog.	66 (52,0 %)	19 (15,0 %)	15 (11,8 %)	27 (21,3 %)
Prevence agresivního chování ve škole je dostačující.	41 (32,3 %)	57 (44,9 %)	24 (18,9 %)	5 (3,9 %)
Procento výskytu agrese ve škole se zvyšuje.	13 (10,2 %)	53 (41,7 %)	42 (33,1%)	19 (15,0 %)

Tabulka 11: Vztah respondentů k agresivnímu chování ve škole

Ze získaných dat od respondentů se tedy zjistilo, že 96,9 % z nich projevy agresivního chování ve škole považuje za nepřijatelné a nepříjemné vůči sobě samým i ostatním lidem. Podle 92,1 % dotazovaných výskyt agresivního chování ve škole zhoršuje školní klima, dále zhoršuje vztahy mezi vrstevníky navzájem (93,7 %) a negativně ovlivňuje vztah mezi učitelem a žákem (91,4 %). Většina respondentů se také shodla na tom, že agresivní chování zvyšuje agresorovo sebevědomí (77,2 %) a popularitu (65,4 %), což má za následek snižování, srážení hodnoty (82,7 %) a sebevědomí (84,3 %) u zainteresovaných jedinců (obětí agrese). Respondenti se domnívají, že na zvyšující se agresi může mít vliv konzumace návykových látek jako je alkohol (62,9 %) nebo drogy (67 %), ale zároveň nepovažují kouření cigaret (69,3 %) za rizikový faktor, který by zvyšoval či ovlivňoval procento výskytu agrese. Většina dotazovaných také považuje prevenci na školách, týkající se agresivního chování, za dostatečnou (77,2 %). Ovšem v případě toho, zda se tedy projevy agrese objevují ve školním prostředí čím dál častěji, působí výsledky vyrovnaně, necelá polovina respondentů (48,1 %) s tvrzením nesouhlasí, zatímco 51,9 % dotazovaných s daným tvrzením naopak souhlasí.

5.3. Shrnutí výsledků

V této kapitole si shrneme nashromážděná, zjištěná data z provedeného dotazníkového šetření. Nesmíme však zapomenout, jak již bylo zmíněno dříve (na začátku empirické části mé bakalářské práce), celý výzkum podléhá anonymitě všech zúčastněných respondentů, tudíž jde spíše o jejich subjektivní názory, případně při vyplňování dotazníků vycházeli z vlastní zkušenosti.

1) Otázka č. 1 – 3: Požil/a jsi za poslední měsíc návykové látky? Pokud ANO, o jaké šlo?

V kolika letech jsi poprvé vyzkoušel/a alkoholické nápoje?

Celkem 81 (63,8 %) z celkového počtu 127 respondentů odpovědělo, že v průběhu posledních 30 dní užili některou z návykových látek. Nejčastější odpovědí byla skutečně konzumace alkoholických nápojů (57,1 %). Mimo jiné se také zjistilo, že poprvé se dotazovaní žáci setkali s alkoholem (jejich první zkušenost) již ve 14 letech (22 %), někteří z respondentů dokonce uvedli věk 10 let (20,8 %).

2) Otázka č. 4 – 7: V kolika letech jsi poprvé vyzkoušel/a cigarety či jiné návykové látky? Znáš někoho ze školy, ze spolužáků/spolužaček, kdo kouří/kouřil cigarety?

Znáš někoho ze školy, ze spolužáků/spolužaček, kdo užívá/užíval drogy?

Celkem 44 dotazovaných respondentů odpovědělo, že kouří cigarety (41,9 %), pouze jeden respondent uvedl užívání drog (1 %). Většina respondentů zná někoho ze spolužáků, kdo kouří cigarety (celkem 99 → 78,0 %). Zatímco v případě užívání drog 83 respondentů odpovědělo, že buď ví určitě o někom, kdo drogy užívá (26,0 %), nebo si nejsou na 100 % jistí (39,4 %). První zkušenost s kouřením cigaret, případně drogami, dle dotazovaných respondentů se nejčastěji odehrává ve 14 letech (30,7 %), přičemž nebyla zaznamenána odpověď - 18 let. Domnívám se tedy, že na to, kdy a zda se žáci rozhodnou poprvé vyzkoušet cigarety, či jiné návykové látky, má vliv prostředí, vrstevníci, v němž žijí, jelikož 50,4 % dotazovaných respondentů odpovědělo, že byli někdy nabádáni k jejich užívání, nebo alespoň „vyzkoušení“.

3) Otázka č. 11 – 15: Choval/a se dotyčný/á spolužák/čka agresivně vůči tobě či ostatním spolužákům/spolužačkám? Pokud ANO, jak moc? Choval/a se dotyčný/á spolužák/čka agresivně vůči učiteli? Pokud ANO, jak moc? Jak se jeho/její chování projevovalo?

Celkem 49 dotazovaných respondentů se ve škole setkala s projevy agresivního chování, buď mezi spolužáky (28,3 %), nebo se staly případy obrácení agresivního chování proti učitelům (10,2 %). Avšak 28,3 % žáků si není úplně jistých, jestli v daném případě šlo o takovou míru, kterou je třeba neprodleně řešit (nejde tedy o obyčejné pošťuchování). Na hodnotící škále byla nejčastěji míra vyskytující se agrese označena stupněm 3 (57,9 % v případě konfliktu mezi vrstevníky a 47,1 % v případě konfliktu daného agresora s vyučujícím). Za formu agrese, která se vyskytla ve většině problémových situací, byla označena verbální agrese (53,6 %), zatímco fyzické napadení jiné osoby se objevilo dle odpovědí v 9,3 % případů. Respondenti (40,9 %) rovněž uvedli, že oni sami byli ve škole naštvaní, nejčastěji v míře 3 stupně hodnotící škály (44 %) a nejvíce ve formě verbální agrese (44,3 %).

To, zda je procento výskytu agresivního chování ovlivněno konzumací některé z návykových látek připustilo celkem 50,4 % dotazovaných respondentů, přičemž 14,2 % si není jistých, že by tomu tak mohlo být. Toto problematické chování dle získaných dat nahlásilo někomu z učitelů pouze 27,6 % žáků a v důsledku toho se atmosféra ve třídě zlepšila, dle odpovědí žáků, ve 44,3 % případů.

Na základě zjišťování toho, jaký vztah mají sami dotazovaní žáci k problematice agrese ve školním prostředí a co si o této problematice myslí, jsme se dozvěděli, že většina z těchto žáků považuje projevy agrese za nepřipustné a nepříjemné (96,9 %), zhoršují školní klima (92,1 %), vztahy mezi vrstevníky navzájem (93,7 %) i mezi žáky a vyučujícími (91,4 %). Zároveň toto chování posiluje sebevědomí (77,2 %) a popularitu agresora (65,4 %), přičemž naopak snižuje hodnotu (82,7 %), sebevědomí oběti agresora i okolí (84,3 %). Na zvýšené agresi se může podílet alkohol (62,9 %) nebo drogy (67 %), ale kouření cigaret tolik výskyt agrese neovlivňuje (69,3 %). Současná prevence proti agresivitě mládeže je považována většinou respondentů za dostačující (77,2 %) a procento výskytu agresivního chování se nezvyšuje příliš rychle (48,1 %).

6. Diskuze

Bakalářská práce se zabývala problematikou rizikového chování, konkrétně výskytem agresivních projevů, u adolescentů. Agresivní chování v průběhu dospívání považují za takový druh chování, které je třeba řešit, aby nedocházelo k jeho eskalaci. Adolescence je rovněž obdobím, kdy může být dospívající jedinec snadno ovlivnitelný, protože se objevuje touha, potřeba někam patřit, což může zapříčinit, že dotyčný jedinec se začne chovat nepřiměřeně, napodobovat své vrstevníky v jejich chování jen proto, aby mezi ně zapadl, a našel tak své místo ve společnosti. S tímto tvrzením souhlasí Sobotková (2014), která uvádí, že dospívající jedinec je ovlivňován prostředím, v němž žije, což ovlivňuje jeho smýšlení, názory, postoje a hodnoty. Z provedeného výzkumu jsem zjistila, že se sice procento výskytu agresivního chování ve vybraném školním prostředí nezvyšuje velkou rychlostí, jelikož N=36 (28,3 %) dotazovaných respondentů z celkových 127 odpovědělo, že se s agresivními projevy setkalo, což se dá brát jako pozitivní zjištění, ovšem je třeba brát v potaz, že šlo o subjektivní názory od dotazovaných respondentů, tudíž není jisté, zda se projevy agrese na vybraných školách neobjevují u dospívajících žáků mnohem častěji. Kraus (2006) považuje agresi jako doprovodný jev šikany, s níž se ve školním prostředí setkalo alespoň jedenkrát 31 % středoškoláků, přičemž opakovaně se s tímto jevem setkalo pouze 7 % dotazovaných žáků. Ovšem nemilým zjištěním pro mě bylo, že konzumace některé z návykových látek je u dotazovaných žáků poměrně běžná (N=81), nejčastěji se objevovala konzumace alkoholu, kdy za posledních měsíc požilo alkoholické nápoje 57,1 %, přičemž poprvé se napili alkoholu nejčastěji ve 14 letech (22 %). Ovlivnění míry agrese návykovými látkami připustilo 64,6 % žáků, i když někteří z nich si nebyli jejich vlivem úplně jistí (14,2 %). Jde však o jejich subjektivní názory, z čehož vyplývá, že pokud bych se tomuto tématu věnovala i v budoucnu, rozhodně bych jej prozkoumala více do hloubky, určitě bych se více soustředila na psychologický aspekt problematiky projevů agrese u dospívajících jedinců, tedy zda jejich problematické chování nemá počiny již v mládí nebo dokonce v jejich dětství (vliv rodiny a prostředí, v němž se jedinci formují). Přínosem mé bakalářské práce měla být motivace učitelů k tomu, aby věnovali problematickému chování více pozornosti a nebagatelizovali jej, nezlehčovali. Přestože se většina dotazovaných žáků domnívá, že prevence proti agresivním projevům chování je dostatečná (N= 98 žáků), je třeba nepolevovat, všimnout si projevů a v nejlepším případě se jim snažit předcházet. Důležitost primární prevence proti projevům rizikového chování zdůrazňuje a potvrzuje i Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ve své Národní strategii primární prevence rizikového chování u dětí a mládeže (2013-2018).

Závěr

Bakalářská práce se týkala problematiky „Rizikového chování a self-esteem u adolescentů“ a stanovila si za cíl zjistit, zda má užívání návykových látek, jako jsou například cigarety, alkohol nebo drogy, vliv na procento výskytu agresivního chování ve školním prostředí.

Celá bakalářská práce se rozdělila na teoretickou a praktickou část. V teoretické části jsme se snažili přiblížit a charakterizovat období adolescence, včetně probíhajících vývojových změn (zejména emocionální, psychický a sociální vývoj), které je časově vymezeno mezi 15. a 20. rokem života člověka. Dále jsme se snažili popsat problematiku rizikového chování, s jakými druhy se můžeme nejen ve školním prostředí setkat (záškoláctví, násilí a kriminalita, šikana, vandalismus, atd.). Zmínili jsme se také o tzv. syndromu rizikového chování mládeže a specifických vývojových poruchách chování jako je například ADHD (syndrom poruchy pozornosti s hyperaktivitou), jelikož právě s tímto druhem poruchy se můžeme v oblasti školství setkat. V poslední kapitole teoretické části jsme se věnovali pouze jednomu druhu rizikového chování, který jsme si na začátku zvolili, a to agresivitě mládeže, která se objevuje často v souvislosti s šikanou, která se ve škole objevuje taktéž. Šlo o přiblížení a charakteristiku tohoto tématu včetně způsobů, jak agresivitě mládeže předcházet nebo již existující, problematickou situaci řešit.

V praktické části, na základě stanoveného výzkumného cíle, jsme se snažili pomocí dotazníkového šetření v kvantitativním designu zjistit, zda užívání návykových látek ovlivňuje výskyt agresivního chování u adolescentů ve škole. Celý výzkum proběhl na vybrané střední odborné škole a středním odborném učilišti v Olomouci. Zúčastnilo se ho celkem 254 respondentů (15-19 let). Byly vytvořeny celkem dva dotazníky, kdy první se zaměřoval na problematiku výskytu agresivního chování a konzumaci návykových látek u adolescentů, zatímco druhý se věnoval tomu, jaký vztah mají dotazovaní respondenti k tématu – projevy agresivního chování ve škole. Na základě výsledků z nashromážděných dat jsme zjistili, že agresivní chování u adolescentů může ovlivňovat užívání návykových látek jako alkohol nebo drogy, ale kouření cigaret zvýšení agrese u žáků neovlivní. Agresivní chování je ve školním prostředí považováno, dle respondentů, za nežádoucí, i proto že posiluje sebevědomí agresora a snižuje sebevědomí všem ostatním (zejména obětem). Avšak prevence proti agresivitě je dle respondentů dostatečná, nicméně já osobně si myslím, že pedagogové, výchovní poradci, metodici prevence a další pedagogičtí pracovníci by měli být

i nadále obezřetní a zajistit, aby žáci chodili do školy pokud možno beze strachu, alespoň co se týče takových rizik, jako je např. kriminalita, agresivita či šikana, a cítili se v tomto školním prostředí, kde tráví velkou část svého života, bezpečně.

Seznam použitých zdrojů a literatury

1. BLAŽKOVÁ, Blanka (ed.). *Vybrané formy rizikového chování: materiály pro výchovné poradce a metodiky prevence na ZŠ a SŠ*. Vyd. 1., Praha: Josef Raabe, 2011. ISBN 978-80-87553-25-1.
2. DOLEJŠ, Martin. *Efektivní a včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů*. Vyd. 1., Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. ISBN 978-80-244-2642-6.
3. DOLEJŠ, Martin, Ondřej SKOPAL a Jaroslava SUCHÁ. *Protektivní a rizikové osobnostní rysy u adolescentů*. Vyd. 1., Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4181-8.
4. FISHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Vyd. 1., Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3.
5. KRAUS, Blahoslav et. al. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Vyd. 2., Brno: Paido, 2006. ISBN 80-7315-125-1.
6. MACEK, Petr. *Adolescence*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-717-8747-7.
7. MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Vyd. 1., Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5.
8. MCLEOD, Saul. *Id, Ego and Superego*. [online] © 2019 Simply Psychology. [cit. 2019-09-25]. Dostupné z <http://www.simplypsychology.org/psyche.html>.
9. MŠMT. *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013-2018*. [online] © 2013-2017 MŠMT. [cit. 2017-03-17]. Dostupné z <http://www.msmt.cz/file/28077>.
10. ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. Vyd. 2., Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3133-9.
11. SOBOTKOVÁ, Veronika a kol. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Vyd. 1., Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-4042-3.
12. STUHLÍKOVÁ, Iva. *Základy psychologie emocí*. Vyd. 1., Praha: Grada, 2002. ISBN 80-7178-553-9.

13. TYRLÍK, Mojmir, MACEK Petr a Jan ŠIRŮČEK (eds.). *Sebepojetí a identita v adolescenci: sociální a kulturní kontext*. Vyd. 1., Brno: Masarykova univerzita, 2010. ISBN 978-80-210-5107-2.
14. VAŠUTOVÁ, Maria a kol. *Mezi dětstvím a dospělostí: vybrané kapitoly z psychologie adolescence*. Vyd. 1., Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2013. ISBN 978-80-7464-125-1.
15. VAŠUTOVÁ, Maria a kol. *Děti se specifickými vývojovými poruchami učení a chování a násilí ve školním prostředí*. Vyd. 1., Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2008. ISBN 978-80-7368-525-6.
16. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Vyd. 1., Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.
17. VYKOPALOVÁ, Hana. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Vyd. 1., Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. ISBN 80-244-03-37-4.
18. ZÁŠKODNÁ, Helena. *Psychosociální problémy adolescentů*. Vyd. 1., České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1998. ISBN 8070403063.

Seznam tabulek

Tabulka 1: Rozdělení respondentů dle školy

Tabulka 2: Četnost užívání návykových látek za poslední měsíc

Tabulka 3: Četnost užívání návykových látek u spolužáků

Tabulka 4: Četnost nátlaku k užívání návykových látek

Tabulka 5: Četnost agresivního chování ve škole

Tabulka 6: Četnost agrese u samotných respondentů

Tabulka 7: Procento vlivu návykových látek na výskyt agrese ve škole

Tabulka 8: Školní klima v důsledku výskytu agresivního chování ve třídě

Tabulka 9: Počet respondentů dle pohlaví

Tabulka 10: Počet respondentů dle školy (2)

Tabulka 11: Vztah respondentů k agresivnímu chování ve škole

Seznam grafů

Graf 1: Počet respondentů dle pohlaví a věku

Graf 2: Poměr známek z chování na posledním vysvědčení v procentech (%)

Graf 3: Počet vyznamenání na vysvědčení u chlapců a dívek (%)

Graf 4: První zkušenost respondentů s návykovými látkami

Graf 5: Četnost užívání návykových látek pod nátlakem

Graf 6: Četnost míry agrese ve škole

Graf 7: Četnost forem agrese u spolužáků (%)

Graf 8: četnost míry naštvání až agrese ve škole u samotných respondentů

Graf 9: Četnost forem agrese u respondentů (%)

Seznam obrázků

Obrázek 1 <i>Tři etapy výzkumu adolescence (Sobotková, 2014, s. 22)</i>	3
Obrázek 2 <i>Model dynamického interakčního pohledu na vývoj - průnik čtyř úrovní (Macek, 2003, s. 28)</i>	5
Obrázek 3 <i>Tradiční a moderní dělení období adolescence (Sobotková, 2014, s. 27)</i>	7
Obrázek 4 <i>Rozdělení lidské psychiky podle S. Freuda (zdroj: sigmund-freud.webnode.cz)</i>	8